

Spelen! Natuurlijk!

Ouders en hun kind met een visuele beperking

ACADEMISCHE WERKPLAATS

Bartiméus:

Bartiméus: fonds

Colofon

Bartiméus

Postbus 340
3940 AH Doorn
088 - 88 99 888
info@bartimeus.nl
www.bartimeus.nl

Auteurs

Ans van Eijden, Ellen van den Broek & Paula Sterkenburg

Klankbordgroep: Moeders (van de kinderen op de foto's):
Stephanie van Beek, Cemile Ciblak en Baukje van der Veen.
Collega's van Bartiméus en Koninklijke Visio: Francien Dekker-van der Sande, Paula Dekkers-Verbon, Nel Doornbos, Marja Knecht, Yolanda Moleman en Liduin van Schaik.

Eindredactie

ABC Redactie, Iris Stekelenburg-van Halem

Foto's

www.metropolisfilm.nl
Edwin Donders en Marcel Prins

Deze publicatie is financieel mogelijk gemaakt door een subsidie van ZonMW voor de Academische Werkplaats Sociale relaties en gehechtheid Bartiméus - Vrije Universiteit Amsterdam - Ons Tweede Thuis. Ook door de steun van Bariméus Fonds voor de Bijzondere Leerstoel van Paula Sterkenburg bij de Vrije Universiteit Amsterdam.

Design en productie

PINTA - grafische producties
Webedu

ISBN/EAN: 978-94-91838-89-7

Eerste druk

© 2023 Bartiméus

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt worden, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch mechanisch, door fotokopiëren, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	5
Over dit boek.....	6
Inleiding.....	8
Het spel van kinderen met een visuele beperking	13
Waar speelt je kind?	22
Op welk moment speelt je kind en wanneer speel je samen?	30
Aansluiten bij het spel van je kind: spiegelen en verwoorden	34
Delen van aandacht; tegelijkertijd aandacht hebben voor jou en voor speelgoed.....	42
Samen spelen.....	50
Alleen spelen.....	64
Welk soort spel speelt mijn kind? Contactspel.....	70
Welk soort spel speelt mijn kind? Spelen met zintuigen	80
Welk soort spel speelt mijn kind? Spelen met voorwerpen	88
Nawoord.....	103
Verder lezen?.....	104
Dankwoord	105
Over de auteurs.....	106

Voorwoord

Samen spelen met je kind is leuk. Je hebt plezier, je geniet samen; er is contact. Al vanaf het eerste begin heb je contact met je kind. Door aanraken, kijken, ‘praten’ en geluiden maken, ontstaat ongemerkt een ‘vraag-en-antwoordspel’, een subtiele wisselwerking: je kind maakt een geluidje, jij reageert erop door het geluid na te doen. Je kind voelt zich daardoor bevestigd: het is leuk wat ik doe, ze zien mij, ze begrijpen mij. Je kind reageert ook op jou; het kijkt naar je, luistert, lacht, maakt bewegingen waardoor ook jij je bevestigd voelt.

Zo groeit de hechting, de emotionele band tussen je kind en jou; de basis voor de verdere ontwikkeling. Spelen heeft daarin een belangrijke plaats want spelen is de natuurlijke manier van zijn van je kind; spelenderwijs ontdekt hij¹ de wereld. Door mee te spelen en samen te spelen, volg je hem op zijn ontdekkingsreis, heb je contact en bevestig je hem.

Als je kind een visuele beperking heeft, kan de wisselwerking tussen jou en je kind, het speelse contact, zeker in het begin wat minder vanzelfsprekend verlopen. Je kunt je kind misschien moeilijker ‘lezen’ of begrijpen. Jij en hij moeten in het contact nog vervanging vinden voor het niet of minder kunnen zien. Soms maakt je dit verdrietig en onzeker of je het wel goed doet.

Laat deze onzekerheid je plezier in het contact en het spelen niet in de weg staan. Door te letten op de kleine bewegingen, handgebaren en lichaamstaal, op geluidjes die je kind maakt en door deze op speelse manier te ‘spiegelen’, na te doen, volg je je kind en maak je contact. Neem de tijd om te ontdekken hoe hij reageert op je stem, je manier van bewegen en aanraken. Zo ga je je kind steeds beter aanvoelen en hij jou. Samen vinden jullie je weg.

Dit boek geeft allerlei handreikingen waarmee je kunt aansluiten bij het spel van je kind en het nog leuker kunt maken.

---

¹ Omwille van de leesbaarheid is steeds ‘hij’ en ‘zijn’ gebruikt in de tekst. Waar ‘hij’ staat kan uiteraard ook ‘zij’ en ‘haar’ worden gelezen.

Over dit boek

Over spel en speelgoed is veel geschreven, maar er ontbrak een boek voor ouders. De boodschap van dit boek is dat alle kinderen spelen. Door het spel van je kind te volgen stimuleer je de ontwikkeling en vooral: dan groeit het contact met je kind.

Dit boek is geschreven voor ouder(s) en verzorger(s)¹ van kinderen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking met een ontwikkelingsniveau van 0 tot 6 jaar. In het eerste gedeelte wordt het spel van kinderen met een visuele beperking beschreven en gaan we in op waar en wanneer je kind het beste tot spelen komt. Daarna beschrijven we hoe je als ouder je kind kunt stimuleren door aan te sluiten bij zijn spel. De volgende hoofdstukken gaan over samenspelen en alleen spelen. Tenslotte worden verschillende spelsoorten beschreven. We beschrijven eerst het contactspel tussen ouder en kind; de meest basale vorm van spelen, daarna het spelen met zintuigen, waarbij de lichamelijke beleving vooropstaat en tenslotte het spelen met voorwerpen. In de beschrijving van de verschillende spelsoorten zit een opbouw: van 0 tot 6 jaar, maar de meeste spelsoorten zijn niet gebonden aan een ontwikkelingsniveau.

De inhoud van het boek is gebaseerd op theorie over spelontwikkeling, voorgaande publicaties over spel bij kinderen met een visuele beperking en op ervaring in het begeleiden van spel van kinderen met een visuele beperking. Daarnaast zijn bijdragen van de klankbordgroep in de teksten verwerkt.

In ieder hoofdstuk geven we informatie over de ontwikkeling van spel bij kinderen in het algemeen, staan we in het bijzonder stil bij de ontwikkeling van spel bij kinderen met een visuele beperking of visuele-en-verstandelijke beperking, en geven we ter verduidelijking voorbeelden uit de praktijk.

We hebben ervoor gekozen om het accent niet te leggen op speelgoed maar vooral op hoe je kind speelt, hoe jij kunt aansluiten, en hoe je het spel van je kind kunt ondersteunen en samen kunt spelen.

Gezelschapsspelletjes zijn ontzettend leuk en gezellig om samen met je kind(eren) te doen. Maar we beperken ons in dit boek tot het spel

Lotus heeft samen met haar moeder een knikkerbaan gemaakt van Duplo. Bovenaan de baan laat ze de knikker los. Door Lotus' vinger aan te raken, laat haar moeder merken dat ze haar volgt in haar spel.

zonder regels; spel waarbij je kind zelf initiatief neemt en zelf regels kan verzinnen.

Er is sprake van een vaste volgorde in de spelontwikkeling maar ieder kind ontwikkelt zich in zijn eigen tempo. Daar komen we later in dit boek op terug.

Dit boek is geschreven voor ouders maar het is uiteraard geschikt voor iedereen aan wie jij het als ouder zou willen laten lezen: oma's, opa's, andere familieleden, begeleiders en leerkrachten.

---

¹ Omwille van de leesbaarheid is steeds ouder(s) gebruikt. Waar ouder(s) staat kan ook verzorger(s) gelezen worden.

Inleiding

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Spelen is leuk en het is een basisbehoefte van kinderen. Alle kinderen spelen en ze doen dat allemaal op hun eigen manier. Samen spelen met je kind draagt bij aan een veilige band (gehechtheidsrelatie) van je kind met jou. Spelen is belangrijk voor allerlei aspecten van de ontwikkeling van het kind, waaronder de sociale ontwikkeling.

Spelen is leuk en heel belangrijk voor de ontwikkeling

Van heel jongs af aan wordt er gespeeld. Spelenderwijs ontdekken kinderen de wereld, ontwikkelen zij hun motoriek, ruimtelijk inzicht, denken en creativiteit. Spelen en samenspelen is ook belangrijk voor de psychosociale ontwikkeling. Samenspel kan bijdragen aan een veilige band met de ouder. Door samen te spelen met andere kinderen ontwikkelen kinderen sociale vaardigheden.

Spelen hoort bij kinderen; het is een basisbehoefte, net als eten. Het is belangrijk voor de ontwikkeling, maar daar gaat het de kinderen niet om: die spelen 'gewoon' omdat ze het leuk vinden. En omdat spelen hen een fijn gevoel geeft.

Kinderen kunnen helemaal opgaan in hun spel: in het tikken tegen een speeltje, in het gooien van knijpers in een emmertje, in uitbundig bewegingsspel, geconcentreerd bouwen, in fantasievol 'doen-alsof-spel'. Vrolijk of ernstig: je kind is gefocust en in zijn element. Dat geeft je als ouder een goed gevoel; je wordt er blij van. En het is boeiend om je kind te observeren en te volgen als het speelt want het is ook een soort taal waarin je kind zich uitdrukt.

Wat is spel?

De belangrijkste kenmerken van spel zijn dat het een plezierige activiteit is, dat het kind het initiatief heeft en dat er geen ander doel is dan het spelen zelf.

Wanneer spelletjes worden gebruikt om vaardigheden te oefenen, kan een

kind er plezier aan beleven, maar je gebruikt het spel dan als middel om iets aan te leren. In dit boek spreken we van spel wanneer het kind zelf het initiatief neemt om te spelen. We richten ons in dit boek vooral op het volgen en ondersteunen van het initiatief van het kind zelf. Doordat zijn initiatief ondersteund wordt, kan zijn spel tot verdere ontplooiing komen.

De specifieke manier van spelen van je kind (her)kennen

Alle kinderen spelen. Het spel van kinderen met een visuele beperking (slechtziend of blind) kan er anders uitzien, waardoor het niet altijd direct als spel wordt herkend. Dat is heel jammer, want daardoor kun jij je kind minder goed volgen en stimuleren in zijn spel en je kind en jij missen vooral het plezier van spelen en samenspelen. Soms kun je het plezier van je kind niet zo duidelijk van zijn gezicht aflezen. Je merkt misschien dat hij blij is doordat hij druk met zijn handen heen en weer beweegt. Door goed te kijken, zie je dat je kind vindingrijk is en aanpassingen vindt voor zijn beperkte of afwezige zicht. Dan zie je ook welke - voor jou niet direct voor de hand liggende - kenmerken van speelgoed en spel hem boeien. Met veel plezier wordt bijvoorbeeld een glimmend speeltje tegen het licht bewogen, wordt getast en gewreven, geroken, worden structuren vergeleken of wordt geëxperimenteerd met klanken en geluiden. Speelgoed kan op een andere manier gebruikt worden en soms - bij fantasiespel bijvoorbeeld - wordt nauwelijks speelgoed gebruikt, dan kan het spel zich vooral in zijn hoofd afspelen. Als je deze specifieke manier van spelen (her)kent, kun je je kind goed volgen in zijn spel, hem bevestigen, meegaan in zijn plezier en met hem samenspelen.

De kinderen op de foto's

In dit boek staan foto's van Fabienne, Cemal en Lotus en ook foto's waarop ze samen met een van hun ouders of met een zusje afgebeeld zijn.

Fabienne is 5 jaar en ze is slechtziend. Zij gaat naar een school voor kinderen met een visuele beperking. Zij speelt graag met het Playmobil-poppenhuis, met Barbies en ze houdt van knutselen.

Cemal is 8 jaar, hij heeft een visuele, motorische en verstandelijke beperking. Hij gaat naar de mytylschool. Hij speelt graag met geluidspeelgoed. Met ondersteuning van zijn ouders geniet hij van het speels onderzoeken van de voorwerpen uit zijn speeldoos.

Lotus is 5 jaar en ze is blind. Sinds kort gaat ze naar een reguliere basisschool. Lotus is heel ondernemend en ze houdt van motorisch spel; van schommelen en fietsen. Ze kan ook helemaal opgaan in fantasiespel.

De namen van Cemal, Fabienne en Lotus staan ook bij de praktijkvoorbeelden.

De overige kinderen in de praktijkvoorbeelden hebben een andere naam gekregen.

Kortom

- Spelen is leuk en belangrijk voor de ontwikkeling.
- Spelen is een basisbehoefte.
- Kinderen met een visuele beperking spelen op hun eigen manier.
- Hun spel kan er anders uitzien en niet direct herkend worden als spel.
- Door goed te kijken en je kind te volgen in zijn spel, ontdek je hoe hij speelt en bevestig je zijn vindingrijkheid en zijn plezier.
- Samenspelen kan bijdragen aan een veilige band van het kind met zijn ouders.
- Door samenspel met andere kinderen ontwikkelen kinderen sociale vaardigheden.

Het spel van kinderen met een visuele beperking

Het spel van kinderen met een visuele beperking

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Het spel van kinderen met een visuele beperking kan er anders uitzien doordat speelgoed en materialen op een andere manier gebruikt worden. Kinderen hebben meer tijd nodig om speelgoed te ontdekken en om te wennen aan nieuw speelgoed. Ze laten vaak herhalend spel zien; door te herhalen kunnen ze de mogelijkheden van speelgoed en/of materialen goed onderzoeken.

Anders maar niet minder

De ontwikkeling van spel bij kinderen met een visuele beperking verloopt langzamer en het spel ziet er vaak anders uit. Maar anders betekent niet minder van kwaliteit. Het is indrukwekkend hoe kinderen hun andere zintuigen inzetten tijdens het spelen en compenseren voor het (gedeeltelijk) gemis van het kunnen zien.

↘ Cemal heeft de tissuedoos ontdekt. Hij pakt met zijn hele hand de papieren tissue die uit de doos steekt. Zijn moeder houdt de doos vast. Met veel inspanning trekt Cemal het papieren doekje uit de doos en brengt het naar zijn gezicht en zijn mond. 'Je voelt met de tissue aan je mond, lekker zacht is dat', zegt zijn moeder. Cemal wrijft ermee over zijn gezicht en zijn mond, proeft eraan en trekt het doekje in duizend kleine stukjes met zijn mond en zijn hand. Tot er niets meer van over is. Cemal zucht tevreden en ontdekt: er steekt weer een nieuwe tissue uit de doos! Het spel kan weer van voren af aan beginnen.

De belevingswereld van je kind

Door je te verplaatsen in de belevingswereld van je kind kun je het spel van je kind volgen en erbij aansluiten. Door bijvoorbeeld dezelfde houding aan te nemen en bij jezelf na te gaan wat je dan ervaart, hoort en voelt,

kun je een indruk krijgen van hoe je kind zijn omgeving ervaart. Door je ogen half dicht te knijpen of dicht te doen tijdens het spel kun je een idee krijgen van hoe je kind voorwerpen, lichtbronnen, geur en geluiden kan ervaren. Zo kun je nagaan of er situaties zijn die je kind mogelijk niet prettig vindt zoals onverwachte geluiden of invallend licht. Wanneer je dan ook speelgoed oppakt en eraan voelt op dezelfde manier als je kind dat doet, dan kun je nog beter nagaan waarom specifiek speelgoed interessant en leuk is. Door je bewust te zijn van de belevingswereld van je kind kun je nog beter aansluiten bij zijn spel.

Het speelgoed wordt vaak op een andere manier gebruikt

Doordat kinderen die slechtziend of blind zijn onvoldoende of niet kunnen zien, hebben zij in vergelijking met andere kinderen vaak aandacht voor andere eigenschappen van speelgoed. Zij zijn bijvoorbeeld meer

geïnteresseerd in de verschillende texturen (hoe het oppervlak voelt), in vormen en geluiden. Daardoor hebben zij hun eigen manier van spelen.

↘ Iloy (2 jaar, blind) gebruikt het Duploblokje niet om te bouwen maar om mee te tikken op de tafel, de stoel en de vloer. Het klinkt leuk als hij het in een blik doet en ermee gaat rammelen. En wanneer hij met zijn nagel over de vier dopjes van het Duploblokje gaat maakt het een raspend geluid.

↘ Ahmed (3 jaar, blind en een verstandelijke beperking) zit in zijn aangepaste rolstoel. Zijn vader legt een rinkelbal op het rolstoelblad. Ahmed pakt de bal op en brengt hem naar zijn mond, bijt er kort in en gooit hem dan met een enthousiaste kreet op de grond. Zijn vader pakt de bal op en legt hem weer op het blad. 'Zo daar is de bal weer', zegt hij. Ahmed pakt de bal weer op, brengt hem even naar zijn mond en bijt weer kort in de bal. Als Ahmed de bal een paar keer gegooit heeft, zegt zijn vader dat hij de bal, net als zijn andere speelgoed, met een koordje vast gaat maken aan zijn stoel. Zo kan hij hem zelf weer naar zich toe trekken.

Specifieke speelgoedkeuzes

Sommige kinderen hebben ongebruikelijke voorkeuren voor speelgoed. Ze houden misschien niet van zachte knuffels, maar zijn verknocht aan een specifiek hardplastic vormpje. Zo'n vormpje biedt weerstand als je erin drukt of bijt, en het geeft een duidelijk geluid als je ermee tikt.

Waar voor andere kinderen speelgoed aantrekkelijk is wanneer het kleurrijk is, is het voor kinderen met een visuele beperking vaak oninteressant: het ziet er wel kleurrijk uit maar het voelt allemaal hetzelfde; allemaal plastic, allemaal ronde hoeken. Speelgoed en gebruiksvoorwerpen gemaakt van verschillende materialen zijn interessanter. Door de verschillende materialen kan het kind variëren in de geluiden die hij ermee maakt: tikken met metaal klinkt anders dan met hout, plastic, steen of kurk. Dat soort spel is misschien nog wel leuker en aantrekkelijker dan het 'geluidsspeelgoed' met knopjes en mechanisch geluid. Bovendien voelen de materialen ook anders aan en is er een meer directe relatie met de echte gebruiksvoorwerpen.

↘ Lotus had als peuter meer belangstelling voor haar harde Duplopopje dan voor de zachte gebreide knuffel. Ze speelt niet meer zo vaak met haar favoriete popje, maar herkent het direct als ze het toevallig tegenkomt in de speelgoeddoos.

Meer tijd en meer herhaling

Om de omgeving te onderzoeken en alle informatie te verwerken, heeft een kind met een visuele beperking misschien wel drie keer zoveel tijd nodig. Ook speelgoed wordt vaak lang en minutieus onderzocht. Zoals hiervoor onder het kopje 'De belevingswereld van je kind' is beschreven, kun je een voorwerp onderzoeken met je ogen dicht. Je merkt dan dat

het langer duurt en je meer herhaling nodig hebt voordat je het voorwerp helemaal hebt onderzocht en alle mogelijkheden hebt ontdekt: hoe voelt het als je er op bijt, hoe klinkt het als je ermee tikt of er op slaat? Als ouder moet je voor je gevoel lang 'op je handen gaan zitten', afwachten en niet te snel ingrijpen. Het is zo waardevol om als kind de ruimte te krijgen om te kunnen onderzoeken, om vertrouwd te raken met het speelgoed en er daarna mee te kunnen gaan spelen.

Tegelijkertijd is het vaak nodig om speeltjes weer terug in de nabijheid van je kind te brengen zolang je kind nog niet beseft dat deze blijven bestaan als hij ze niet meer voelt of hoort.

↘ Bij toeval ontdekt de vader dat Iloy (2 jaar, blind) vertraagd reageert op zijn vraag: 'Zal ik de bal nog een keer naar je toe rollen?' Iloy leek niet meer geïnteresseerd in de bal en was druk bezig met het betasten van het kleed, waardoor zijn vader geen reactie meer verwachtte op zijn vraag en zijn aandacht even werd afgeleid. Toen hij echter opnieuw naar zijn zoon keek, zag hij dat Iloy het kleed niet meer onderzocht, maar wat onrustig met zijn armen vooruit bewoog, in afwachting van de bal. 'O, je was aan het wachten, waar bleef die bal nou? Daar komt hij aan, ja daar is hij!'

Herhalend spel

Kinderen houden van herhaling en kunnen eindeloos hetzelfde spelen. Een glimmend speeltje voor hun ogen bewegen, op alles tikken, speelgoed weggooien, hetzelfde rondje rijden met de trein, hetzelfde fantasieverhaal vertellen.

Voor kinderen die slechtziend of blind zijn, geldt dat nog sterker. Je kunt je hier zorgen om maken. Duurt het niet veel te lang? Maar juist de herhaling is prettig en het vertrouwde is plezierig. Door goed te kijken naar hoe je kind speelt, zie je echter meestal meer variatie in het spel dan op het eerste gezicht lijkt. Het glimmende speeltje wordt bijvoorbeeld tegen verschillende lichtbronnen bewogen, met het blokje wordt op steeds andere oppervlaktes getikt, het weggooien geeft telkens een ander klankeffect, het fantasieverhaal krijgt een subtiele andere wending. Kinderen met een visuele beperking hebben veel meer herhaling nodig voordat een handeling vanzelf gaat en met speels plezier uitgevoerd

kan worden. Als ouder kun je aansluitend bij het spel een kleine variatie aanbrenge: in het glimmende speeltje een belletje hangen, zodat het ook geluid maakt, een ander blokje aanbieden om mee te tikken of een andere ondergrond. Maar geef je kind de tijd en kijk steeds goed of je suggestie aanslaat. Dring niet te veel aan.

Als je je echt zorgen maakt, vraag dan advies aan je begeleider.

↘ Aysa (4 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) heeft een doos met doppen, bakken met verschillende voorwerpjes, en cilinders met een insteekbord. Door veel vormen van in- en uitspel aan te bieden, blijft het een uitdagend en verrassend spel voor Aysa.

Nieuw is niet meteen leuk

Een nieuw gekregen speeltje is niet meteen interessant. Het wordt, vooral door blinde kinderen, de eerste keren vaak weggeduwd. Jammer voor de tante die met veel zorg een cadeautje heeft bedacht. Je kunt haar geruststellen want waarschijnlijk heeft je kind tijd nodig om aan iets nieuws te wennen. Het speeltje moet gewoon een tijdje in zijn omgeving zijn. Door het steeds weer in de buurt van je kind te leggen, kan hij het zo nu en dan tegenkomen en na een paar weken zal hij het voorzichtig onderzoeken. Speelgoed is pas interessant als het enigszins bekend is én een nieuw element bevat. In het hoofdstuk: 'Welk soort spel speelt mijn kind? Spelen met voorwerpen' staan enkele tips hoe je kind kan wennen aan nieuwe voorwerpen.

↘ De moeder van Mauro (3 jaar, slechtziend) weet dat hij al van jongs af aan het meest intensief speelt met twee of drie speeltjes. Nieuwe cadeautjes verdwijnen dan ook in de kast. Om de paar dagen verwisselt zij één van de speeltjes voor een nieuwe uit de voorraad. Zo heeft Mauro altijd, zowel zijn vertrouwde speeltjes als een nieuw speeltje om te ontdekken.

Kortom

- Soms snap je de keuze van je kind voor een speeltje niet direct.
- Speelgoed gemaakt van verschillende materialen en met verschillende texturen (harig, glad, stekelig of bobbelig) is vaak interessanter dan plastic speelgoed.
- Een nieuw speeltje is interessant als het enigszins bekend is én een nieuw element heeft.
- Soms is het moeilijk om het spel als spel te herkennen. Het lijken soms herhalende handelingen, maar als je goed kijkt, blijkt er vaak meer variatie te zijn. Of de herhalende bewegingen gaan samen met fantasiespel dat zich - al dan niet met speelgoed in de handen - in het hoofd afspeelt.
- Voordat je kind kan gaan spelen, zal het eerst alle mogelijkheden van het spelmateriaal willen ontdekken. Dat kost tijd. En ook heel veel herhaling: iedere keer opnieuw zal het kind alle mogelijkheden van het speelgoed willen onderzoeken.

**Waar speelt
je kind?**

Waar speelt je kind?

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Als ouder heb je een belangrijke rol in het ondersteunen van het spel van je kind. Aanvankelijk speelt je kind dicht bij jou; binnen een armlengte, later volg je zijn spel meer op afstand. De omgeving is bepalend voor het spelen. Om fijn en geconcentreerd te kunnen spelen, hebben kinderen namelijk een gevoel van veiligheid nodig en overzicht. Ook hebben ze aanmoediging en steun nodig.

Vanaf je schoot en van je schoot af

Bij de meest basale vorm van spelen en samenspelen, het contactspel, zijn je kind en jij heel dicht bij elkaar en kun je elkaar goed aanvoelen. Je leest er meer over in het hoofdstuk 'Welk soort spel speelt mijn kind? Contactspel'. Later speelt je kind veel vanaf jouw schoot en heeft het jouw tastbare en ondersteunende aanwezigheid nodig. Pas als het kind zich veilig voelt, kan hij op meer afstand, in een onbekende ruimte en met andere kinderen spelen. Maar hij heeft ook dan nog vaak de bevestiging nodig dat de ouder er is. Ook heeft hij bemoediging nodig bij zijn spel.

Kinderen met een visuele beperking

Een kind met een visuele beperking kan niet even opkijken om te controleren of zijn ouder in de buurt is. Het zal daarom vaak langer de aanwezigheid van zijn ouder willen voelen en horen.

Je kind heeft een rijke, gevarieerde omgeving nodig, zodat hij steeds opnieuw uitgedaagd wordt om te spelen en te ontdekken. De omgeving moet veilig en bekend voelen, maar wel steeds iets nieuws bevatten zodat er altijd iets te ontdekken valt. Je kunt al variëren door je baby afwisselend in de draagdoek op je buik, je heup of je rug te dragen. Als je kind lang je tastbare aanwezigheid nodig heeft en als het alleen tot spel komt op schoot, kun je de speelplek afwisselen door bijvoorbeeld je houding af te wisselen: naar je kind toe gedraaid, een beetje van je kind af gedraaid, leunend op je linker- en je rechterarm, zittend op een stoel of op de grond.

Als je kind je directe nabijheid nog veel nodig heeft, maar niet meer jouw lichamelijke tastbare aanwezigheid, merk je dat doordat hij bijvoorbeeld veel met je blijft praten en vaak je naam roept. Dan is het mogelijk om zijn speelplek te verhuizen naar de ruimte waar je bezig bent. Jouw stem en de geluiden die je maakt tijdens je werkzaamheid zijn dan al voldoende voor je kind. In iedere ruimte kun je voorwerpen klaarzetten die je kind kan ontdekken en waar hij mee kan spelen: bijvoorbeeld een bakje met een lege tube tandpasta en een nagelborsteltje in de badkamer, een mandje met knijpers in de tuin, een pannetje en een pollepel in de keuken.

Zo leert je kind op steeds grotere afstand van jou te spelen. Maar in drukke of onbekende situaties zal hij - ook als hij ouder is - toch weer even vanaf je schoot willen spelen of contact met je willen onderhouden door je stem te horen.

↘ Payria (3 jaar, blind) heeft lang op schoot gespeeld. Later zat zij graag op de grond te spelen, tussen de benen van haar moeder. Nu speelt ze op de grond, terwijl haar moeder op de bank zit. Ze zoekt regelmatig contact door haar aan te spreken. Ook houdt ze tastbaar contact; je merkt het bijna niet maar met haar teen leunt ze tegen de voet van haar moeder.

↘ Een grote speelmat in een hoek van de kamer is een veilige en afgebakende plek, waar Ilse (2 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) kan spelen in de nabijheid van haar ouders. Zij hoort hun aanwezigheid en als zij aangeeft dat zij hen nodig heeft, horen zij haar. Er zijn verschillende speelmaterialen waar zij kort zelfstandig mee kan spelen.

Een drukke of juist een rustige omgeving

Hoewel sommige kinderen een drukke omgeving leuk en spannend vinden, hebben ze vaak wel een veilige plek of persoon nodig om even 'bij te tanken' en tot rust te komen. Oriënteren op geluid is lastig, zeker voor kleine kinderen die nog geen onderscheid kunnen maken tussen achtergrondgeluid en geluiden die voor hen bestemd zijn. Door de radio of tv uit te zetten, kan je kind de omgevingsgeluiden horen die het nodig heeft om zich in de ruimte te oriënteren.

↘ Fabienne heeft een favoriete plek waar zij met haar Playmobilhuis speelt. Niet op het speelkleed in de hoek van de kamer, maar op haar knieën bij de salontafel. Haar moeder ziet waarom zij hier graag speelt: Als zij daar de popjes in en uit het huis haalt, de deur en de ramen open en dicht doet, heeft zij alles dichtbij en op ooghoogte.

Kinderen met een visuele beperking

Veel kinderen met een visuele beperking voelen zich het veiligst in een rustige ruimte, waar ze zich goed kunnen oriënteren. Een plek die afgebakend is en waar de akoestiek duidelijk aangeeft wat en waar de bronnen zijn van het geluid. Een plek die ze goed kennen en waar de

meeste dingen op een vaste plaats staan zodat ze zich goed kunnen oriënteren. Kinderen kunnen zich oriënteren door in de ruimte te bewegen, door vlakken af te tasten, misschien door het onderscheiden van licht-donker, van kleurverschillen en grote vormen. Geluidsbronnen kunnen een vast baken zijn zoals de tikkende klok en het geluid van het verkeer op de achtergrond. Maar geluiden kunnen ook veranderlijk zijn: het zusje dat de kamer komt binnenlopen, de tikkende pootjes van de kat op weg naar de etensbak, mama die aankondigt dat je naar buiten gaat.

Voor kinderen met een visuele beperking kan een spelende radio of televisie afleiden van datgene waar ze mee aan het spelen zijn. Onverwachte geluiden zijn soms beangstigend en kunnen het kind afhouden van spel. Je kunt je kind er niet altijd voor behoeden maar door zijn reactie te verwoorden en de oorzaak te beschrijven, kan hij ermee leren omgaan: 'Dat is de stofzuiger. Je schrok ervan. Ik zal het je de volgende keer vertellen als ik hem aanzet.'

Sommige kinderen hebben moeite om indrukken vanuit meerdere zintuigen tegelijk te verwerken; zij kunnen ofwel aandacht hebben voor de visuele indrukken ofwel voor de tactiele indrukken ofwel voor de geluidsindrukken. Dan is een rustige en overzichtelijke omgeving nog eens extra nodig om de aandacht op het spel te kunnen richten.

↘ De moeder van Aysa (4 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) weet dat Aysa van haar favoriete speelbeertje kan genieten als zij haar eerst het geluid van het beertje laat ervaren. Iedere keer als Aysa het 'buh buh' hoort, kraait ze van plezier. Dan zet haar moeder het geluid uit en kan Aysa met haar vingertjes over de krullige vacht van haar beer gaan en met haar wang over zijn snuit wrijven.

↘ De ochtend is druk op het kinderdagverblijf. Er komen ouders en kinderen binnen. Gelukkig is er een speelhoekje dat met een zitring kan worden afgeschermd van de rest van de ruimte. Het geluid van de kinderen en hun ouders komt daar van één kant. In de zitring voelt Jan (2 jaar, blind) al het speelgoed dat in de ring ligt. Een rinkelbal is favoriet: Jan rolt de bal weg en hij kan die met voeten en handen weer terughalen.

↘ Mauro (3 jaar, slechtziend) zit ineengedoken op het randje van de zandbak, zijn hoofd tussen zijn knieën en zijn handen voor zijn oren. Het spelen met zand is plotseling niet meer interessant. Het geluid van de vuilniswagen is overweldigend. Hij heeft de geruststellende woorden van zijn moeder nodig om zich minder angstig te voelen - 'Dat was de vuilniswagen, wat een hard geluid, daar schrik je van' - maar zijn handen blijven voor zijn oren en spelen met zand, dat is pas weer leuk als de vuilniswagen de straat uit gereden is.

↘ Fabienne geniet van trampoline springen. Op de trampoline in de tuin heeft ze alle rust en ruimte en ze is heel behendig geworden. Daardoor kan ze nu ook goed meedoen op de trampoline van de speeltuin.

Wennen aan een nieuwe omgeving

Een start op een speelgroep, een nieuw kinderdagverblijf, de eerste keer naar school, dat zijn indrukwekkende ervaringen. Het kost een kind veel energie. Veel kinderen lijken dan een terugval in hun ontwikkeling door te maken.

Kinderen met een visuele beperking

Voor ieder kind is zo'n verandering in het leven moeilijk, maar voor kinderen met een visuele beperking is het topsport. Niet alleen moet het functioneren in een andere situatie zonder zijn ouder, ook zijn er allemaal nieuwe indrukken die het moet leren kennen en leren plaatsen. Je kunt in een gesprek de toekomstige begeleiders van de groep hierop voorbereiden en je kind laten wennen en de ruimte laten verkennen zonder de andere kinderen. Ondanks deze goede voorbereiding blijft het een intensieve ervaring. Zelfs een kind dat zich in de bekende situatie en met bekende mensen veilig genoeg voelt om zelfstandig te spelen, kan in een nieuwe situatie de zin in spel verliezen. Het ligt uitgeteld op de grond, reageert niet op andere kinderen, of er is een toename van herhalend spel of gedrag.

Je kind moet kunnen bijtanken, en soms doet hij dat door zich even af te sluiten van de wereld. Je kunt de begeleiders vertellen waaraan ze kunnen zien dat je kind even rust nodig heeft en wat helpt om weer op te laden. Je kind zal langzamerhand wennen en beter in staat zijn om zich op zijn gemak te voelen en zelfstandig mee te kunnen doen.

Kortom

- Je kind heeft lang jouw aanwezigheid nodig om te kunnen spelen: eerst op je schoot zodat hij je kan voelen.
- Later is het voldoende om je aanwezigheid te zien en/of te horen.
- Je kunt in iedere ruimte wat spel materiaal klaar leggen, zodat de speelplek in jouw nabijheid is.
- Door omgevingsgeluiden te beschrijven ('ondertitelen') help je je kind om geluiden te herkennen en laat je aan je kind merken dat je ziet waar de aandacht van je kind op gericht is.
- De meeste kinderen spelen het fijnst in een rustige overzichtelijke ruimte, waar ze niet worden afgeleid door te veel omgevingsgeluiden.

**Op welk moment
speelt je kind en
wanneer speel je
samen?**

Op welk moment speelt je kind en wanneer speel je samen?

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Kinderen spelen de hele dag, maar niet de hele tijd even intensief. Kinderen met een visuele beperking spelen - net als andere kinderen - alleen en samen met anderen, maar zij hebben bij het spelen vaker ondersteuning nodig van hun ouder. Samenspelen met je kind hoeft niet lang te duren, maar spelen vraagt wel een bepaalde alertheid van zowel je kind als van jou, zodat jullie samen aandacht kunnen hebben voor hetzelfde. Als ouder kun je niet de hele dag onverdeelde aandacht hebben voor je kind. Als samenspelen op een bepaald moment niet mogelijk is, kun je wel contact houden door te benoemen wat er gebeurt.

Op welk moment speelt je kind en wanneer kun jij zijn spel ondersteunen?

Ieder kind heeft door de dag heen zo zijn periodes waarin het meer open staat voor nieuwe indrukken en nieuwe ervaringen. Jonge kinderen kunnen nog niet lang aandacht voor iets hebben, ze wisselen de ene spelactiviteit af met de andere. Als ouder heb je niet altijd onverdeelde aandacht voor je kind. Voor samenspel is het zoeken naar de momenten dat jullie allebei aandacht kunnen hebben voor elkaar en voor spel. Er zijn tijden die hiervoor niet geschikt zijn. Het kost nu eenmaal meer concentratie om alle signalen van je kind te zien en te begrijpen. Het is goed om even na te gaan of er voldoende rust is, zowel om je heen als rust in je hoofd. Samen spelen terwijl je alles op alles moet zetten om op tijd de andere kinderen naar school te krijgen, dat lukt niet.

Kinderen met een visuele beperking

Vaak hebben kinderen met een visuele beperking voor hun spel ondersteuning van een ouder nodig. Bijvoorbeeld om hen te helpen bij handelingen zoals het vinden van favoriet speelgoed, het binnen

handbereik houden van speelgoed, het zoeken naar speelgoed dat is gevallen of het bevestigen van kleine onderdelen. Als ouder ben je dus vaker betrokken bij het spel, maar het hoeven geen lange speelsessies te zijn. Omdat zijn aandachtspanne nog kort is, past het goed bij je kind om vaak en kort te spelen.

↘ De moeder van Fabienne wisselt momenten van samenspel af met momenten waarop Fabienne zelfstandig kan spelen. Ze blijft wel in de buurt om te ondersteunen als het nodig is.

Het is belangrijk om na te gaan wanneer jouw kind het meest alert

is en gericht is op zijn omgeving en ook wanneer jij zelf als ouder onverdeelde aandacht kunt hebben voor je kind. Wanneer het te druk is om te spelen kun je benoemen wat je kind op dat moment hoort, wat er in de kamer gebeurt. Op een ander moment kun je dan weer samen spelen.

↘ Vóór het ontbijt heeft Jan (2 jaar, blind) zijn favoriete vormenkubus gekregen. Zijn moeder heeft hem even op gang geholpen met zijn spel, maar hij is er met zijn aandacht niet bij. Telkens vraagt hij aan zijn moeder wat ze aan het doen is. Ze is druk bezig met het voorbereiden van het ontbijt en kan niet ingaan op zijn spel. Uiteindelijk kiest ze ervoor om het spel met de vormenkubus te laten en Jan te betrekken bij datgene wat er gebeurt in de eetkeuken: ‘We gaan straks verder samen spelen met de vormenkubus. Er is nu zoveel te horen om je heen, en mama is druk met het ontbijt. Hoor je het water zingen? Het kookt bijna, dan gaat het in de theepot. En dat was je broer die de trap afrent, daar heb je hem al...’

Kortom

- Spel en ook het ondersteunen van het spel lukt het beste als je kind en jij rust en aandacht voor elkaar kunnen hebben.
- Speel kort maar vaak met je kind.
- Betrek je kind bij wat je doet door te benoemen wat hij hoort en wat er gebeurt.

**Aansluiten bij het
spel van je kind:
spiegelen en
verwoorden**

Aansluiten bij het spel van je kind: spiegelen¹ en verwoorden

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Het is prettig voor je kind als je hem volgt in zijn spel terwijl je het initiatief bij hem laat. Door het gedrag en de beleving van je kind te spiegelen en te verwoorden, te ‘ondertitelen’, kun je je betrokkenheid laten merken.

Hoe kun je aansluiten bij het spel van je kind?

Aansluiten bij het spel van je kind houdt in dat je het volgt in zijn manier van spelen. Je volgt het initiatief van je kind. Je gaat dicht bij je kind zitten, laat het spelen, kijkt hoe je kind speelt en benoemt wat hij doet. Je grijpt niet in. Soms speel je mee.

Je kunt laten merken dat je het spel volgt door de kleinste bewegingen of geluiden die je kind maakt te spiegelen; door de klanken en geluiden te imiteren of door zijn bewegingen na te doen.

Je kunt ook aansluiten bij je kind door te verwoorden/te ‘ondertitelen’ wat je ziet gebeuren en wat je denkt dat je kind beleeft. Dit doe je zonder er eigen interpretaties aan te geven. Dit kan zijn spel stimuleren, alleen al door de aandacht die je kind krijgt voor zijn spel. Door jouw aanwezigheid en volgende houding bevestig je hem in zijn spel. Dat werkt stimulerend en het vergroot ook zijn spelplezier. Als je nog niet meteen begrijpt wat je kind aan het spelen is, wacht dan rustig af en stel geen vragen. Door vragen te stellen, lok je namelijk een gesprekje uit, leid je je kind af en haal je hem uit zijn spel.

---

¹ In de literatuur wordt het begrip spiegelen soms breder gedefinieerd. In dit boek wordt de term spiegelen gebruikt voor het imiteren van klanken, geluiden en bewegingen van je kind. Voor het onder woorden brengen van wat je je kind ziet doen (zonder er eigen interpretaties aan te geven) en ook van wat jij denkt dat je kind beleeft, gebruiken we de term ‘verwoorden’ of ‘ondertitelen’.

Ook als je niet bij je kind zit en hij alleen speelt, verwoord je zo nu en dan wat hij aan het doen is. Zo weet je kind dat je nog steeds deelt in zijn spel.

Als kinderen weinig initiatief nemen en weinig actie laten zien, ben je als ouder geneigd om het spel in te vullen en juist te actief te worden. Probeer om 'op je handen te zitten.'

In het begin voelt spiegelen en verwoorden wellicht ongemakkelijk. We zijn nu eenmaal gewend om iets toe te voegen of actief te zijn tijdens het spelen of om vragen te stellen. Maar kinderen hebben vaak wat langer tijd nodig. Door te spiegelen of te verwoorden blijf je op een eenvoudige manier zo dicht mogelijk bij het spel en de beleving van je kind.

Kinderen met een visuele beperking

Bij kinderen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking kan het lastig zijn om aan te sluiten omdat spelmomenten soms kort zijn, hun spel er anders uit kan zien en het niet altijd goed te herkennen is als spel.

Kinderen met een visuele beperking en zeker kinderen met een visuele-en-verstandelijke beperking kunnen een wat langere verwerkingstijd nodig hebben. Voor hen is het nog belangrijker om het gedrag en het spel dat ze laten zien zo goed mogelijk te volgen. Bij sommige kinderen kun je je hand gedeeltelijk over de hand van het kind plaatsen waardoor het kind je hand kan sturen naar waar hij aandacht voor heeft.

Om gericht te kunnen spiegelen en/of ondertitelen heb je een indruk nodig van wat je kind aan het spelen is. Door tijd te nemen om te observeren kun je dat ontdekken. Als het je niet direct duidelijk is wat hij speelt of wat hem zo boeit, dan kan het helpen om geluiden die hij maakt na te doen of te voelen waar je kind aan voelt. Ook kun je een video-opname maken. Op een later tijdstip en met wat meer afstand kun je het dan nog eens rustig opnieuw bekijken.

Spiegelen en/of verwoorden begint bij het inleven in de ander (zie ook hoofdstuk 'Het spel van kinderen met een visuele beperking, De belevingswereld van je kind'). Ga dicht bij je kind zitten, op dezelfde hoogte, en spiegel of verwoord dan zo objectief mogelijk wat je je kind

ziet doen. Dat kan zowel bij lange als korte spelmomenten. Wanneer je gaat spiegelen dan herhaal je de klanken, woorden, bewegingen en beleving van je kind. Soms laat je dit ook merken door een object aan te reiken, te laten voelen, of door samen te bewegen. Bij het verwoorden/'ondertitelen'² beschrijf je wat het kind doet (de handeling) en ook wat jij denkt dat het kind ervaart en voelt (zijn beleving).

Zo leert je kind zijn gevoelens te herkennen als iets van hemzelf en deze te benoemen. Als een kind niet kan praten, kan het - door de toon waarop je het gevoel benoemt - zich 'gehoord' voelen en kan het eventueel bepaalde woorden gaan koppelen aan bepaalde belevingen.

---

² Voor kinderen met een visuele beperking is 'ondertitelen' heel belangrijk omdat zij visuele informatie missen. Wij geven daarom afzonderlijke praktijkvoorbeelden van zowel spiegelen als verwoorden/ondertitelen.

↘ Je kind beweegt met zijn handen heen en weer tegen het licht.
Verwoorden van de handeling: ‘Met je handjes heen en weer, heen en weer...’

Verwoorden van zijn beleving: ‘Zo mooi... dat licht... het is steeds weer anders...’

Je kind schommelt met zijn bovenlijf heen en weer.

Spiegelen: je imiteert de schommelende beweging.

Verwoorden van handeling: ‘Heen en weer... heen en weer...’

Verwoorden van beleving: ‘Dat voelt zo fijn...’

Je kind wrijft met een wollen lapje tegen zijn wang.

Spiegelen: met lapje tegen je eigen wang wrijven.

Verwoorden van handeling: ‘Je wrijft met het lapje tegen je wang... en nog een keer...’

Verwoorden van beleving: ‘Het lapje voelt zo zacht...’

Steeds weggooid van speelgoed.

Verwoorden van handeling: ‘je gooit de lepel op de grond... en nog een keer...’

Verwoorden van beleving: ‘het geluid klinkt hard...’ of (met gevoel) ‘boem...’

Steeds openen en sluiten van deuren.

Verwoorden van handeling: ‘Open... dicht... open... dicht... het piept een beetje...’

Verwoorden van beleving: ‘Het bewegen van de deur voelt zo prettig...’ of ‘klinkt zo interessant...’

Knijpen in de tube tandpasta.

Spiegelen: zelf ook in de tube knijpen.

Verwoorden van handeling: ‘Ja, je knijpt in de tube en ruikt de tandpasta...’

Verwoorden van beleving: ‘Wat voelt die tube glad...’ of ‘de tandpasta ruikt lekker hè?’

Geluiden maken.

Spiegelen: je imiteert klanken 'Krrrrroo... kodil' of 'broem'.

Verwoorden van handeling: 'Ja, zo doet een auto, broem.'

Verwoorden van beleving: 'Wat een grappige klank...' Of: 'Dat kriebelt in je mond...'

Genietend roeren met een speelgoedpollepel in een pannetje.

Spiegelen: zelf ook in een (ander) pannetje roeren.

Verwoorden van handeling: 'Je roert in je pannetje.'

Verwoorden van beleving: 'Dat is genieten... heerlijk roeren in je pannetje... en nog een keer... en nog een keer...'

Gefrustreerd reageren wanneer hij de rails niet in elkaar kan klikken.
Verwoorden van handeling: 'Het lukt steeds maar niet om die stukjes aan elkaar te krijgen.'

Verwoorden van beleving: 'Dat is moeilijk hè?' Of: 'Dat valt echt tegen.'

Spelen met de knikkerbaan.

Spiegelen: zelf ook een bal laten rollen op de knikkerbaan.

Verwoorden van handeling: 'En nu laten we de bal los!'

Verwoorden van beleving: 'Daar gaan de ballen... wat een mooi geluid.'

Kortom

- Door te kijken naar wat je kind speelt, kun je zijn spel volgen.
- Laat het initiatief bij je kind en laat je eigen plan los.
- Door zijn spel te spiegelen en/of te verwoorden, volg je je kind in zijn spel.
- Volg niet alleen de handelingen van je kind, maar ondertitel ook de beleving.
- Je hoeft niet alles letterlijk te verwoorden, een paar steekwoorden met de juiste intonatie kan ook.
- Als je zijn spel niet meteen kunt volgen, is dat helemaal niet erg. Wacht dan rustig af. Probeer geen vragen te stellen, want dan haal je hem uit zijn spel.
- Door goed te kijken en te verwoorden, ontdek je hoe je kind speelt, voelt je kind zich gezien en gehoord en bevestig je zijn vindingrijkheid en plezier.

**Delen van aandacht;
tegelijkertijd
aandacht hebben
voor jou en voor
speelgoed**

Delen van aandacht; tegelijkertijd aandacht hebben voor jou en voor speelgoed

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Tegelijkertijd aandacht kunnen hebben voor jou en voor zijn omgeving ontwikkelt je kind in zijn eerste jaar. Het kunnen en willen delen met jou wat hij interessant vindt, is belangrijk voor zijn sociale ontwikkeling. Als ouder van een kind met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking kun je de ontwikkeling van gedeelde aandacht ondersteunen. Dat kan met en zonder woorden.

Hoe verloopt de ontwikkeling van het delen van aandacht?

Heel jonge kinderen kunnen nog niet tegelijkertijd hun aandacht richten op zowel hun omgeving, het speelgoed, als op jou. Ook oudere kinderen moeten eerst een goed beeld hebben van hun omgeving en van het voorwerp waar ze mee spelen voordat ze hun ervaring met jou kunnen delen; dat wil zeggen, jouw aandacht vragen en je opmerkzaam maken op iets wat ze zien, horen, voelen of interessant vinden. Voor de sociale ontwikkeling van het kind is het kunnen en willen delen van aandacht een belangrijke mijlpaal. Aan het eind van hun eerste levensjaar gaan kinderen je aandacht zoeken door te wijzen, je aan te kijken, heen en weer te kijken tussen jou en datgene wat hen boeit.

Door aan te sluiten bij de ervaringen, handelingen en het spel van je kind en deze te verwoorden, help je je kind om zijn aandacht met jou te delen.

Kinderen met een visuele beperking

Kinderen met een ernstige visuele of visuele-en-verstandelijke beperking kunnen niet wijzen of heen en weer kijken tussen jou en speelgoed. Zij maken op een andere, vaak lastiger te lezen, manier duidelijk dat ze iets leuk of interessant vinden. In de drukte van het

dagelijks leven worden hun signalen, hun interesse en enthousiasme, daardoor niet altijd goed opgemerkt. Sommige kinderen verstillen, wanneer ze interessant speelgoed zien, horen of voelen, of draaien hun hoofd in de richting van een interessant geluid. Andere kinderen maken een heel subtiele beweging met hun lijf of pakken alleen kort je arm vast, of laten, door even hun handen dicht te knijpen of juist te openen, merken dat ze iets boeiend of spannend vinden. Door alert te reageren op lichaamstaal wordt het contact verdiept. Het is een rijke ervaring in het contact tussen jou en je kind als je deze subtiele taal kunt lezen en ondertitelen.

Delen van aandacht

Ondertitelen

Door te spiegelen en/of te verwoorden, laat je merken dat je aandacht hebt voor wat je kind doet.

↘ Fabienne speelt met de auto terwijl haar moeder laat merken dat zij het spel van Fabienne volgt: 'en nu gaat de deur van de auto open...' Maar dan stopt het spel. Ze ziet dat de zus van Fabienne bij de deur staat. 'Je hoort Daphne binnenkomen. Misschien wil ze wel meespelen...'

↘ Bart (1,5 jaar, zeer slechtziend) zit aan tafel in de kinderstoel en pakt stukjes brood van een bordje. Toevallig raakt hij een lepel aan die naast zijn bord ligt. Hij kijkt er niet naar, maar stopt met eten, pakt de lepel en begint te brabbelen. Zijn vader probeert nog een stukje brood in zijn mondje te stoppen, maar Bart wendt zijn hoofd af. Hij denkt eerst dat Bart geen trek meer heeft, maar ziet dan de lepel in zijn hand.

‘Ahh... je had de lepel gevonden... dat is interessant.’ Hij legt even zijn hand over het handje van Bart en over de lepel. ‘Papa voelt het ook... glad en koud...’

Bart brabbelt nog luider. Even later opent hij zijn mondje en eet hij het volgende stukje brood.

↘ Iris (3 jaar, blind) staat bij de tuindeur en wil buiten gaan spelen. Bij de drempel blijft ze onbeweeglijk staan, een voet nog binnen, de andere voet op de drempel. Haar moeder ziet haar staan en zegt: ‘Je voelt de drempel hè? Je ene voetje is hoger dan het andere... een voetje is nog binnen... het andere al bijna buiten...’

Een auto komt aanrijden en stopt en je kind draait zijn oor of hoofd in de richting van het geluid.

Ondertitelen: ‘Je hoort een auto, de auto stopt...’

Je kind verstilt en stopt met spelen omdat jij even in de (open) keuken bent. Jij verwoordt zijn verwarring: ‘Waar is mama nou?... is mama weg? ...’ En daarna stel je hem gerust: ‘Ik ben er nog hoor... ik ben koffie aan het zetten... ik kom zo weer terug...’

Aandacht delen kan ook zonder woorden

Door te verwoorden kun je laten merken dat je als ouder aandacht hebt voor hetzelfde speelgoed als je kind. Aandacht delen kan ook zonder woorden. Door het kind te laten voelen dat jullie samen het voorwerp vasthouden en dat jij de bewegingen van de handen van je kind volgt, dus dat jullie samen aandacht hebben voor het voorwerp.

↘ Een rinkelbal wordt aangeboden.

Aandacht delen: door je handen voorzichtig over zijn handen te plaatsen en mee te gaan in zijn beweging kan het kind merken dat jullie samen voelen aan de rinkelbal. Daarmee geef je aan dat je hem volgt en aandacht hebt voor wat hij doet.

Door aan een touwtje te trekken gaat een belletje rinkelen.

Aandacht delen: door ook het touwtje vast te houden en 'mee te trekken' kan het kind voelen dat jullie samen met het speelgoed aan het spelen zijn.

De mat met geluidsvlakken.

Aandacht delen: je kind zit op de speelmat en raakt een van de gekleurde vlakken aan. De speelmat is zo geprogrammeerd dat onder elke kleur een ander voor het kind betekenisvol geluid klinkt bij aanraking. Het geluid van een knorrend varkentje is te horen. Je zit naast hem, raakt zijn hand kort aan en daarna hetzelfde vlak, waarna weer het knorrende varkentje te horen is. Daarna wacht je de reactie van je kind af.

Veel praten kan het spelen en de gedeelde aandacht belemmeren

Sommige kinderen willen graag praten tijdens het spelen of een gesprekje met je hebben over iets anders. Ze vragen bijvoorbeeld wanneer jullie gaan eten, of wat jullie straks zullen gaan doen. Daardoor ligt de aandacht niet meer bij de activiteit of het voorwerp en is er geen gedeelde aandacht meer voor het spelen. Ga er niet te veel op in, beantwoord de vraag kort en ga door met verwoorden van waar je kind mee bezig was.

↘ Kind (pop in zijn hand): ‘Gaan we straks naar buiten? En gaan we dan een cadeautje kopen?’

Aandacht voor spel: Ouder: ‘Ja, zeker!’ En meteen daarna: ‘Leg de pop maar in het bedje.’

Of: ‘Ja, zeker!’ En meteen daarna...: ‘Eens even voelen aan de kleertjes... de pop heeft een rokje aan...’

Vertel waar jouw aandacht op gevestigd is

Laat je kind merken waar jij je aandacht op hebt gericht. Daarmee help je hem om de beelden die hij ziet, de geluiden die hij hoort, de geuren die hij ruikt, betekenis te geven en help je hem om zijn aandacht met jou te delen.

↘ Je speelt samen met je kind met de blokken aan de keukentafel. Door het geluid van voetstappen op het grind word je afgeleid. ‘Ik denk dat daar de postbode aankomt, ik loop even naar de deur. Ik ben zo terug.’

Kortom

- Jonge kinderen kunnen nog niet tegelijkertijd aandacht hebben voor zowel hun omgeving, voor speelgoed, als voor jou. Dat ontwikkelen ze in hun eerste levensjaar.
- Kinderen met een visuele beperking kunnen op een andere, soms lastig te herkennen manier aan je duidelijk maken dat ze je aandacht willen omdat ze iets leuk of interessant vinden.
- Laat tactiel en verbaal merken dat je aandacht hebt voor de lichaamstaal van je kind; voor wat je kind doet en beleeft.
- Ga niet te veel mee in gesprekjes tijdens het spelen en help je kind om zijn aandacht gericht te houden bij wat hij aan het spelen is.
- Stel niet te veel vragen.
- Vertel ook of laat merken waar jouw aandacht op gevestigd is.
- Samen aandacht hebben voor hetzelfde is een mijlpaal in de sociale ontwikkeling en een rijke ervaring voor jou en je kind.

Samen spelen

Samen spelen

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Vanaf de eerste levensdagen speel je als ouder samen met je kind. Je kent je kind en zijn manier van spelen daardoor als geen ander. Kinderen spelen ook met verwanten en andere opvoeders. Als ouder kun je hen informeren over wat je kind nodig heeft. Waar samenspel meestal vanzelf gaat, hebben kinderen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking en hun broertjes, zusjes en leeftijdgenoten hierbij vaak ondersteuning nodig van hun ouders. Je kunt je kind en de andere kinderen helpen door hun spel te ondersteunen zonder zelf mee te gaan spelen. En je kunt hen helpen om zich in de ander te leren verplaatsen. Soms is het nodig om heel vindingrijk te zijn in het creëren van momenten van samenspel.

Spelen met de ouder

Als ouder heb je het meest gevarieerde en uitgebreide contact met je kind. Jij bent degene die het meest belangrijk is en je speelt al samen met je kind vanaf de babytijd. Jij weet hoe je kind kan genieten, waarin hij zelfstandig is en waar hij nog hulp bij nodig heeft. Jij kent je kind het beste.

Dat geldt ook voor jouw partner. Toch zal je partner op een heel andere manier met je kind spelen dan jij. Gelukkig zijn jullie verschillend: je partner speelt misschien het liefst wilde bewegingsspelletjes met je kind, terwijl jij meer geniet van alle zintuiglijke spelvormen. Het is fijn dat je niet alles hoeft te kunnen of te doen, jullie vullen elkaar aan.

Kinderen met een visuele beperking

Als je kind een visuele beperking heeft dan lijkt dat nog veel sterker te gelden. Jij weet - vaak als eerste - wat al die kleine verschillen in lichaamshouding en geluidjes betekenen. Juist tijdens het samen spelen leer je al die kleine signalen kennen en krijgt je kind een band met jou.

↘ Anna (2,5 jaar, blind) en haar vader spelen met een bal. Iedere keer als Anna de bal pakt en naar zich toe trekt, protesteert haar vader en houdt hij de bal ook vast: 'Oei wat trek jij hard, ik wil de bal ook hebben.' Via de bal voelen Anna en haar vader precies van elkaar wat ze aan het doen zijn. Anna draait de bal naar links en haar vader volgt haar, daarna draait hij de bal naar rechts en Anna volgt hem. Anna en haar vader voelen elkaar goed aan; ieder klein verschil in beweging merken ze op en zo reageren ze op elkaar. Anna trekt de bal naar zich toe en haar vader volgt de beweging met een beetje tegendruk. Anna trekt nog harder (vader ziet de spanning in haar armen en hij herkent de frons op haar gezicht) en haar vader protesteert nog meer. Totdat hij loslaat en ze alle twee uitbundig lachen. 'Nog een keer', roept Anna.

↘ Cemal en zijn moeder spelen samen met een schuursponsje aan een lint. Cemal heeft het schuursponsje vast en zijn moeder trekt zacht aan het lint. Hij voelt dat en zijn mond gaat open. 'Aaah', zegt Cemal. 'Ja, jij merkt dat ik aan het lint trek. En nu knijp je steviger in het sponsje. Zo houd je nog steeds het sponsje vast.'

Spelen met andere volwassenen

Naast ouders zijn ook andere volwassenen belangrijk voor je kind: dat kunnen grootouders zijn, tantes, ooms, de oppas, de medewerkers van het kinderdagverblijf, de peuterspeelzaal of de school.

Kinderen met een visuele beperking

De meeste volwassenen zijn geneigd om je kind te helpen. Helpen is goed. Maar, hoewel goed bedoeld, kan je kind met een visuele beperking ook te veel worden geholpen en afhankelijk worden van al die hulp. Natuurlijk is het nodig, zeker in nieuwe situaties, dat je kind kan vertrouwen op volwassenen die zorgen voor een veilige omgeving. Maar de andere volwassenen weten nog niet wat je kind nodig heeft om in het spel zelf het initiatief te nemen. Ze hebben vaak je uitleg nodig over hoe je kind speelt en ook waarmee. Voor hen is het niet zo gemakkelijk om te bedenken wat je kind aan spel materiaal ervaart. Als ouder heb je daar al zoveel ervaring mee, voor anderen is het niet zo vanzelfsprekend.

↘ Anna (2,5 jaar, blind) is dol op haar oppas. Ze geniet ervan om bij haar op schoot te zitten. De oppas zorgt ervoor dat alle speeltjes binnen handbereik zijn voor Anna. Als een speeltje valt, hoeft Anna maar haar hand open te doen en de oppas raapt het op en geeft het aan haar. De moeder van Anna heeft dit opgemerkt en laat zien hoe zij in zo'n situatie reageert: 'Ah het valt... waar is het nu gebleven? Ja het is op de grond gevallen, we hoorden een "boem". Kom, we pakken het samen op.'

↘ Oma zegt: 'Hier, een konijntje.' Ze geeft het plastic speelgoed konijntje aan Mauro (3 jaar, slechtziend). Mauro is verward en geeft het terug aan oma. Vader benoemt dat de burens ook een konijn hebben en dat Mauro hem weleens mag aaien. Hij realiseert zich dat Mauro mogelijk een 'echt konijn' had verwacht. Hij zegt tegen Mauro: 'Had je gedacht dat het een echt konijntje was en schrok je van het koude voorwerp? Ik snap het helemaal. Je had iets anders verwacht hè?'

Spelen met broertjes en zusjes

Als je kind oudere broertjes of zusjes heeft dan is hun spel vaak nog te moeilijk om mee te kunnen spelen. Maar je kind geniet ervan en leert ook al veel van het spelen tussen de anderen. Misschien spelen ze met andere spelmaterialen, misschien op een andere manier. Je kind zal het spel van de andere kinderen steeds meer volgen en benieuwd zijn waarmee en wat ze spelen. Met een jonger broertje of zusje is samenspel misschien gemakkelijker, hoewel jonge kinderen voor het kind ook minder voorspelbaar kunnen zijn.

Kinderen met een visuele beperking

Wanneer je ook het spel van broertjes of zusjes ondertitelt, leert je kind hun spel te volgen.

↘ Fabienne speelt met Daphne met de Barbies. Daphne laat de vader en moeder met elkaar praten. Daarna wiegt de moeder de baby want hij moet naar bed. Fabienne wordt ondertussen helemaal in beslag genomen door het kammen van de haren van de pop.

Het samenspelen ontwikkelt zich langzaam; je kind zal lange tijd naast andere kinderen spelen en nog niet echt samen. Dat is niet erg, het is bijzonder om te zien hoe de andere kinderen zelf spel verzinnen dat voor iedereen geschikt en leuk is. Soms is het nodig om als ouder het samenspel op gang te helpen en suggesties te doen, maar probeer zo veel mogelijk het initiatief bij de kinderen te laten.

Broertjes en zusjes van kinderen met een visuele beperking kunnen niet vanzelf rekening houden met de visuele beperking en dat hoeft ook niet altijd. Ze zullen ook niet altijd positief denken over hun broertje of zusje. Dat is heel begrijpelijk. Het vraagt van ouders begrip en tact om ieder kind voldoende ruimte, aandacht en ondersteuning te geven tijdens samenspel.

Spelen met andere kinderen

Om echt samen te spelen met andere kinderen moeten kinderen ongeveer hetzelfde spel kunnen spelen en hetzelfde spel leuk vinden. Dan kunnen ze samen verzinnen wat ze gaan spelen en hoe.

Kinderen met een visuele beperking

Veel ouders van kinderen met een visuele beperking maken zich zorgen over het samenspelen met andere kinderen, zowel thuis als op school. Als kinderen nog heel jong zijn, spelen ze naast elkaar en niet echt samen. Op de peuterleeftijd wordt het spelen met andere kinderen nog door ouders of - op de opvang - door leidsters ondersteund; het kind met een visuele beperking wordt geholpen om mee te spelen. Op de kleuterleeftijd echter is het voor kinderen met een visuele beperking lastiger om in te voegen en mee te doen, omdat kleuters steeds meer en steeds langer zelfstandig met elkaar spelen en het spel van ziende kinderen visueel lastig te volgen is. Kleuters hebben een hoog tempo in hun spel en zijn motorisch zeer actief. Kleuters kunnen zich bovendien nog niet goed verplaatsen in anderen en kunnen dus ook nog niet echt rekening houden met elkaar. Voor ouders is het naar om mee te maken dat samenspelen niet goed lukt. Desondanks is het belangrijk dat kinderen met een visuele beperking tussen de andere kinderen kunnen spelen. Misschien doen ze iets voor zichzelf en spelen ze niet samen. Maar ze zijn wel opgenomen in de groep, ook al worden hun ideeën en suggesties niet meteen opgevolgd of worden ze terzijde geschoven.

↘ Mark en Mauro (3 jaar, slechtziend) spelen in de zandbak. Mark is zandtaartjes aan het bakken: 'Kijk Mauro, hier is een lekker taartje!' Mauro vult een emmertje met zand en gooit het daarna weer leeg. Hij geniet van het zand dat door zijn vingers loopt. Als Mark nog een keer aandringt: 'Hier Mauro, je taartje!' reikt Mauro naar het zandhoopje op de rand van de zandbak. Hij proeft van het zand... en trekt een vies gezicht. 'Dat is niet lekker hè?' zegt de moeder van Mauro. 'Jij dacht dat het een echt taartje was. Mark had van zand een taartje gemaakt. Zand smaakt niet lekker.'

↘ Midden tussen een groep spelende kinderen staat Aysa (4 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) met haar rolstoel in de speeltuin. Zij hoort hun enthousiaste schreeuwen en ziet hun bewegingen. Ze geniet van het spektakel. Haar vader ziet haar meer bewegen met haar armen en hoort haar kraaiende geluiden maken. 'Ja de kinderen spelen met elkaar. Ze rennen en ze kraaien van plezier. En jij beweegt ook en jij roept ook mee, net zo enthousiast.'

Samenspelen ondersteunen

Echt samenspelen gaat meestal niet vanzelf. Ouders kunnen het spel op de volgende manier ondersteunen en mogelijk maken:

- › Laat kinderen bij jou thuis spelen, want samenspelen lukt het best in de eigen omgeving omdat je kind daar helemaal vertrouwd is en niet alles nog moet verkennen.
- › Nodig een kind uit waarmee het klikt qua spelvoorkeur en spelniveau. Bij voorkeur een kind en dat zich al een beetje kan inleven in een ander kind. Peuters en kleuters kunnen zich nog niet verplaatsten in de wensen van vriendjes, dat lukt pas als ze (veel) ouder zijn. Als het speelgenootje of je eigen kind ineens iets heel anders gaat doen, is dat geen onwil en het betekent ook niet dat ze elkaars spel afwijzen. Je kunt proberen om het spel op afstand een beetje bij te sturen, maar laat het initiatief zoveel mogelijk bij de kinderen en dring het samenspelen niet op want dat werkt averechts. Stimuleer dat de kinderen zelf een conflict oplossen of een compromis sluiten en het in ieder geval weer goed maken. Hierin kun je een rol spelen door beide kanten te benoemen en de emoties van beide kinderen

te verwoorden. Je kunt benoemen dat je kind het niet (goed) kon zien of dat het vriendje niet door had dat je kind nog met iets anders bezig was. Je kunt aangeven dat het belangrijk is om het weer goed maken en dat ze daarna met iets anders gaan spelen.

↘ Rogier (6 jaar, zeer slechtziend) speelt met Ruben met Duplo. Samen hebben ze de muren van het huis in elkaar gezet. Ruben maakt daarna gaten in de muren en gaat op zoek naar de ramen om die erin te plaatsen. Rogier ontdekt de gaten en zoekt blokjes om deze op te vullen. Als hij de blokjes erin wil zetten, heeft Ruben de gaten al opgevuld met ramen. Rogier is boos als hij de ramen voelt en er ontstaat ruzie. De moeder van Rogier volgt het op afstand en verwoordt: 'Jullie waren zo fijn aan het bouwen en nu gaat het even mis. Dat kan gebeuren. Rogier had niet gezien dat Ruben gaten had gemaakt en ramen aan het zoeken was en Ruben had niet gemerkt dat Rogier juist blokjes had gevonden om de gaten mee op te vullen. Jullie hadden allebei een ander plannetje... Misschien even overleggen hoe jullie de muren willen maken.'

- › Veel kinderen met een visuele beperking houden graag controle over het spel en kunnen daardoor bazig overkomen. Invoegen en meebewegen in het spel van hun vriendje is voor hen nog lastig. Het liefst spelen ze het spel zoals ze dat zelf bedacht hadden en misschien ook wel in een bepaalde volgorde. Ze krijgen overzicht door controle te houden. Voor de andere kinderen is dat niet prettig, wellicht gaan ze er even in mee, maar al snel verslapt hun aandacht en bereidwilligheid en gaan ze iets voor zichzelf doen. Je kunt je kind helpen door te ondertitelen (zie hoofdstuk 'Aansluiten bij het spel van je kind; spiegelen en ondertitelen'), te verwoorden wat er gespeeld wordt zodat hij overzicht houdt en snapt waar het andere kind mee bezig is en hoe hij in kan voegen.

↘ Nadat ze met de Duplo hebben gespeeld, gaan Rogier (6 jaar en zeer slechtziend) en Ruben spelen met de rails en de treintjes. Rogier is de conducteur, Ruben de machinist. Rogier wil steeds met

de treintjes hetzelfde rondje rijden en na drie rondjes stoppen op steeds hetzelfde stationnetje. Ruben, de machinist, stapt ineens onderweg uit om de motor te maken. Die verandering in het spel kan Rogier zo snel niet volgen, hij verzet zich daar sterk tegen, want hij snapt niet dat ze daarna weer doorrijden naar het stationnetje. Door even kort te ondertitelen wat Ruben doet, krijgt Rogier weer overzicht. Door goed aan te sluiten bij hun spel, werkt de hulp van de moeder van Rogier geruststellend en kunnen ze weer verder.

- › Leg uit, als je samen speelt met je kind, hoe samen spelen gaat; dat samen betekent dat je soms je eigen plan een beetje moet aanpassen. Een beetje geven en een beetje nemen. Hij hoeft zijn ideeën niet op te geven.
- › De meeste vriendjes zijn bereid om zich (met hulp) open te stellen voor het andere spelgedrag van je kind. Jonge kinderen kunnen zich echter nog niet verplaatsen in anderen. Dat jonge vriendjes, broertjes of zusjes hun eigen spelideeën niet (helemaal) opgeven, is dus niet onaardig of asociaal bedoeld. Een beetje aanpassing kun je verwachten maar te veel is niet goed, dat roept onbedoeld weerstand op en werkt averechts.
- › Sommige kinderen praten veel tijdens het spelen zonder het antwoord of de reactie van het vriendje af te wachten; ze stemmen niet echt af. Dat is voor hen een manier om contact te houden en/of het kan een gewoonte zijn geworden. Later kun je, tijdens een gesprekje met je kind, uitleggen dat andere kinderen er last van kunnen hebben als hij zoveel praat. Mogelijk kan hij volgende keer hier wat meer rekening mee houden.

↘ 'Ik merk dat je heel graag met Bart wilt praten als jullie aan het spelen zijn, misschien omdat je dan beter kunt snappen wat hij speelt en of hij het leuk vindt. Dat kan ik me goed voorstellen. Maar Bart kan niet goed luisteren en spelen tegelijk, want hij vindt het juist fijn om te spelen zonder veel te praten. Probeer maar goed te luisteren naar wat hij speelt, dan zul je merken dat je het best kunt volgen en hoe fijn je dan samen kunt spelen. Af en toe een vraag stellen, is natuurlijk prima, maar niet te veel.'

Indien nodig: ‘Zal ik je daarbij helpen?’

Indien gewenst kun je met je kind afspreken dat je hem waarschuwt als hij te veel praat door bijvoorbeeld even je hand op zijn schouder te leggen.

- › Het kan zijn dat de spelvoorkeur van jongere kinderen beter aansluit bij je kind. Ook kan het helpen als het speelgenootje ‘verbaal’ is; dat het tijdens het spelen uit zichzelf vertelt wat het doet.
- › Kies bij behendige en motorisch sterke kinderen bewegingsspel, zoals samen springen en plezier hebben op de trampoline. Bij dit soort spel is verschil in leeftijd of spelniveau minder belangrijk.
- › Groot speelgoed, grote blokken bijvoorbeeld, is overzichtelijker en beter geschikt voor samenspel.

- › Houd de speeltijd kort; spreek - zeker in het begin - af voor een uurtje, want het is intensief voor je kind en ook voor jou als ouder. Wees in dat uurtje geheel beschikbaar. Ga er dus niet van uit dat je even 'je handen vrij hebt' als er een kind komt spelen. Maar je bent geen medespeler. Geef een spelsuggestie, houd het spel op een afstandje in de gaten en stuur af en toe bij.
- › Ga er niet van uit dat ze lang zullen samenspelen; tien minuten is al veel. Daarna gaan ze waarschijnlijk ieder iets voor zichzelf doen of wat heen en weer rennen. Na een tijdje kun je weer wat ander speelgoed neerleggen dat uitnodigt tot samenspel zoals: klei, blokken, keukenspulletjes, trein-en-rails.
- › Kies speelgoed waarmee je kind bekend is en waar hij met plezier mee speelt.
- › Als je iets nieuws klaarlegt, kun je samen met de kinderen een beginnetje maken, daarna trek je je weer terug.
- › Als het samenspelen even wat moeilijker gaat, kun je natuurlijk ook een spelletje met ze gaan spelen. Bijvoorbeeld zintuiglijk spel waarbij tast, gehoor, reuk en smaak een rol spelen. Daarin heeft je kind wellicht een voorsprong. Bijvoorbeeld een speurtocht in het donker of bij weinig licht.
- › Zorg dat het samen spelen positief wordt afgesloten. Bedenk indien nodig een afsluitende activiteit die voor beide kinderen aantrekkelijk is.
- › Als je kind bij een vriendje thuis gaat spelen, spreek dan eerst een keer af om samen met je kind het huis en de speelplek te verkennen. Vertel de ouder van het betreffende kind alvast wat over hoe je kind speelt en wat hij leuk vindt.
- › Spreek af op een moment dat je kind niet te moe is, bijvoorbeeld niet na schooltijd. Kies liever een uurtje op een woensdagmiddag of in het weekend.
- › Ook op school zal het samenspelen een belangrijk punt van aandacht zijn in de besprekingen van de leerkracht met de begeleider.

↳ Marieke (5 jaar, slechtziend) heeft tijdens het spelen met haar buurjongetje het hoogste woord. 'En toen was ik de moeder, jij kwam thuis van je werk. Hier is je werktas.'

Haar moeder zucht, Marieke lijkt in haar spel met andere kinderen steeds baziger te worden. Zij bepaalt wat iedereen moet doen en hoe het spel verloopt.

Ze spreekt erover met de moeder van het buurjongetje. Al pratende komen ze erachter dat dit misschien de manier is voor Marieke om overzicht te houden over het spel. Zolang zij vertelt wat er moet gebeuren, hoeft ze niet in te gaan op suggesties van de andere kinderen die ze niet altijd heeft opgevangen.

Als de kinderen later samen met klei spelen, merken ze dat Marieke meer samen overlegt, ze heeft bij dit spel meer overzicht.

↘ Lotus speelt met twee vriendjes diefje en politie. Lotus krijgt de taak om op te letten of er dieven aankomen. Maar na een tijdje zijn de twee vriendjes met elkaar aan het spelen en staat Lotus alleen op de wacht. Haar moeder bespreekt met Lotus wat zij kan doen, ze stelt voor: 'Je kunt net doen alsof er dieven aankomen. Wat heb je gehoord? Wat zullen we verzinnen? Kraken? Schuifelen?' Lotus roept enthousiast naar haar vriendjes: 'Ik hoor geschuifel, daar zijn de dieven!' Daar komen de vriendjes op af en het spel wordt weer even samenspelen.

↘ Mauro (3 jaar, slechtziend) speelt met twee leeftijdgenootjes met zijn keukentje. Hij stapelt met veel plezier de bordjes op elkaar, roert met de lepel in alle kopjes, en past de deksels op de verschillende pannen. Zijn vriendjes spelen dat zij samen aan het koken zijn, proeven van de zogenaamde soep en dekken de tafel. Het spel van Mauro heeft nog niet dat fantasie-element, maar hoewel zij ieder hun eigen spel spelen, komen ze elkaar wel zo af en toe tegen. 'Aan tafel, Mauro', roepen ze, en Mauro schuift aan, waar hij verder speelt met de lepeltjes en de kopjes.

Kortom

- Tijdens het samenspelen heb je gevarieerd en uitgebreid contact met je kind.
- Andere volwassenen kunnen van jou leren hoe ze met jouw kind kunnen spelen.
- Door het spelen tussen en met andere kinderen en broertjes en zusjes doet je kind veel ervaring op in samenspelen.
- Samenspelen met leeftijdgenootjes gaat vaak beter met kinderen die zich al wat kunnen verplaatsen in andere kinderen of met jongere kinderen die dezelfde spelkeuze hebben.
- Het helpt als je als ouder het samenspelen ondersteunt, voorwaarden schept en af en toe op afstand bijstuurt, waarbij je zelf zo min mogelijk in het spel probeert te treden.
- Samenspel ontwikkelt in de loop van de tijd van naast elkaar naar met elkaar spelen.
- Door spel te introduceren dat meer gericht is op gehoor en tast kan je kind gemakkelijker meedoen.

Alleen spelen

Alleen spelen

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Kinderen leren niet alleen om samen te spelen maar ook om alleen te spelen. Een kind zonder een visuele beperking kan zien waar je naartoe gaat en leert zo dat je blijft bestaan ook al ziet hij je niet. Kinderen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking hebben meer tijd nodig om dit te leren. Daarnaast kunnen zij niet al het speelgoed zien en terugvinden. Het kan daardoor voor hen langer duren om te leren alleen te spelen. Dit vraagt van de ouder meer bewust handelen en bewust communiceren.

Een kind kan leren om alleen te spelen

Kinderen vinden het fijn om dingen alleen te doen en te ontdekken, maar ze moeten zich daarvoor wel veilig en vertrouwd voelen. Doordat je steeds weer even terugkomt, krijgt je kind het vertrouwen dat je er nog bent als je even de kamer uitgaat. Net als lopen en praten leert je kind gaandeweg alleen spelen, door ervaring.

Kinderen met een visuele beperking

Kinderen met een visuele beperking lijken langer en intensiever de ondersteuning van volwassenen nodig te hebben bij het spelen. Als ouder moet je je kind vaak wat meer helpen om alleen te kunnen spelen, bijvoorbeeld bij het kiezen van speelgoed of door speelgoed dat hij voor zijn spel nodig heeft in zijn nabijheid te leggen. Vaak moet je inschatten hoe lang hij zich op zijn spel kan concentreren. Voor jonge kinderen zijn dat veelal periodes van enkele minuten. In de hoofdstukken 'Waar speelt je kind?' en 'Op welk moment speelt je kind en wanneer speel je samen?' vind je meer informatie hierover. Om alleen te kunnen spelen, moeten kinderen zich veilig voelen. Omdat je kind je visueel niet (goed) kan volgen, is het beter om altijd aan te geven dat je even weggaat. Alleen spelen is een leerproces dat van jongs af aan in kleine stapjes wordt opgebouwd.

Tips

- Begin met samen te spelen met speelgoed dat de interesse van het kind heeft.
- Kondig na enkele minuten duidelijk aan wat je gaat doen en dat je daarna weer terugkomt. Bijvoorbeeld: 'Ik haal even een kopje thee en kom dan weer terug.' Bij contactpogingen van je kind laat je met neuriën of hummen of geluiden van je activiteiten weten dat je niet ver weg bent.
- Bouw de periodes van alleen spelen langzamerhand op door korte periodes naar een andere ruimte te gaan. Kondig duidelijk aan wat je gaat doen en dat je daarna terugkomt. Bijvoorbeeld: 'Ik ga even de was in de wasmachine doen en kom daarna weer terug.'

Wees niet verrast als je kind als het alleen is eenvoudiger of meer herhalend spel speelt. En soms zelfs helemaal niet meer speelt. In het laatste geval roept het nog te veel spanning op en kost het nog te veel energie. Geef niet op, wees enthousiast over iedere poging om even alleen te zijn. Net als met lopen en praten leert je kind dat niet van het ene op het andere moment. Maar ga niet over een grens. Houd rekening met de behoeften van je kind. Het duurt vaak langer dan je hoopt voordat je kind zich veilig genoeg voelt om zelfstandig en alleen te spelen. Maar blijf vertrouwen uitstralen; je kind voelt dit aan en heeft jouw vertrouwen in hem nodig.

Als er sprake is van een motorische beperking kan het spel dat je kind zelfstandig speelt verschillen met waar je kind qua ontwikkeling aan toe is. Door een balans te vinden tussen momenten van ondersteund spel en van alleen spelen, leert je kind zich ook alleen te vermaken.

Iedere ouder wil dat zijn kind uiteindelijk zelfstandig wordt. Kinderen willen dat zelf ook: 'zelf doen', 'nee' zeggen, koppig verzet; het zijn allemaal gezonde uitingen waarmee kinderen zich losmaken van hun ouders en aangeven zelfstandig te willen zijn. Het kind heeft jouw hulp nodig om zelfstandig te worden, dat doe je door hem vertrouwen te geven en ook door geen eisen te stellen waar je kind niet aan kan voldoen, maar wel datgene te vragen wat je kind al beheerst.

↳ Iedere keer als de moeder van Arjan (2 jaar, slechtziend) even naar de keuken gaat, loopt Arjan achter haar aan. Ook als hij leuk bezig is met zijn serviesje. Hij heeft het direct in de gaten als zijn moeder een stap doet richting de keuken en met veel gehuil maakt hij duidelijk dat hij dit heel vervelend vindt. Zijn moeder realiseert zich dat haar afwezigheid spanning oproept bij Arjan. Ze spreekt af dat hij mee mag naar de keuken als ze lang weg blijft. Als ze maar kort naar de keuken gaat, kondigt ze dat duidelijk aan: 'Ik zet even de ketel aan en kom dan weer terug, daarna gaan we weer verder spelen.' Ook als ze weer terugkomt, kondigt ze dat aan: 'Daar ben ik weer...je hebt terwijl ik in de keuken was alle schotelletjes op elkaar gezet en ben je nu de lepeltjes aan het verzamelen?'

↘ Cemal heeft vaak in zijn spel de ondersteuning van een volwassene nodig. Maar niet bij speelgoed dat geluid en licht geeft door knoppen in te drukken. De knoppen zijn zo groot en licht te bedienen dat hij zich alleen kan vermaken. Doordat hij uit verschillende soorten geluidenspel kan kiezen, is er voldoende afwisseling. Niet alleen is er variatie in geluid, maar ook in vorm en in bedieningsmogelijkheid; muzikale activiteitplaten, geluidspeelgoed, sprekend boek en afspeellijsten op de iPad of computer met zijn favoriete muziek.

Hij speelt korte tijd alleen en laat het met geluiden weten als hij zijn moeder nodig heeft.

Kortom

- Soms heeft je kind gedurende een lange tijd jouw aanwezigheid nodig om zich veilig genoeg te voelen om alleen te kunnen spelen.
- Ook als het lang duurt, zijn kleine stapjes naar meer zelfstandigheid belangrijk.
- Je kind heeft jouw hulp nodig om zelfstandig te worden, dat doe je door hem vertrouwen te geven. Door geen eisen te stellen waar je kind niet aan kan voldoen, maar wel datgene te vragen wat je kind al beheerst.
- Door concreet en duidelijk te zijn, kan je kind even alleen spelen. Geef aan wat je gaat doen, dat je daarna terugkomt en doe dat dan ook.

**Welk soort spel
speelt mijn kind?
Contactspel**

Welk soort spel speelt mijn kind?

Contactspel

Verschillende soorten spel

Er zijn verschillende soorten spel: contactspel, spelen via de zintuigen en spelen met voorwerpen. Bij contactspel is er één op één contact terwijl het bij spelen via de zintuigen om lichamelijke sensaties gaat. Hoe kinderen spelen, is afhankelijk van hun leeftijd, ontwikkeling, mogelijkheden en vooral van wat ze leuk vinden. Het spel van je kind kan anders zijn dan dat van vriendjes of leeftijdgenootjes. Probeer niet te vergelijken. Het gaat er om waar jouw kind plezier aan beleeft. Je kunt spel ondersteunen, stimuleren en faciliteren maar je kunt het niet aanleren. Hooguit een voorzetje geven. Want spel komt voort uit het kind en spel ontwikkelt zich doordat je kind speelt. Zodra je een spelsoort aanbiedt waar je kind niet aan toe is, of waar zijn voorkeur niet ligt, merk je dat zijn enthousiasme afneemt en hij zijn concentratie verliest. Misschien doet je kind mee, maar dan wel leunend op jouw plan. Jij als ouder bent misschien lekker aan het spelen, maar het is niet meer het initiatief van je kind.

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Contactspel is het ultieme samenspelen; je bent zo dicht bij elkaar dat je elkaar heel goed kunt aanvoelen. In het contactspel leert je kind zich veilig te voelen bij jou en zich zeker te voelen. Verschillende vormen van contactspel worden beschreven. Door deze manier van spelen ben je je meer bewust van elkaars gevoelens. Door deze gevoelens te benoemen, krijgen ze een naam en leren kinderen hun gevoelens te herkennen.

Kinderen met een visuele beperking

Vaak ervaren ouders belemmeringen in het contact met hun kind; het oogcontact komt niet of moeilijk tot stand en soms is er weinig emotie te zien aan de gezichtsuitdrukking van het kind. Het is daardoor moeilijker om het gedrag van een kind met een visuele beperking te 'lezen'. Contactspel lijkt extra belangrijk voor kinderen met een visuele

beperking; het geeft ouder en kind de gelegenheid om alternatieve manieren te vinden voor visueel contact. Misschien zoekt je kind contact op een manier die moeilijk(er) te herkennen is. Niet alleen met zijn gezicht, maar ook met zijn handen en zijn hele lijfje kan je kind aangeven hoe hij zich voelt. Door die gevoelens te benoemen, leert je kind ze te herkennen.

↘ De vader van Anna (2,5 jaar, blind) ziet dat zij hem heeft horen binnenkomen. Zij zit op de grond met haar hoofd naar beneden en haar oor naar de deur gedraaid. Haar handen bewegen enthousiast heen en weer. 'Daar is mijn lieve meisje! Even lekker knuffelen hoor, ik heb je gemist.' Doordat haar handbewegingen versnellen weet haar vader dat zij zich verheugt op het knuffelen. 'Dat maakt je blij hè, ik vind het ook zo fijn dat ik je weer zie.'

Ook je kind kan aan jouw lichaamshouding, aan de klank van je stem en het ritme waarin je spreekt, inschatten wat jij ervaart. Via contactspel leren jullie het gedrag van elkaar kennen en de betekenis te begrijpen en te herkennen. Door elkaar te imiteren en aan te vullen, leer je om af te stemmen in het contact. Je leert om niet alleen initiatief te nemen maar ook te wachten op een reactie van je kind en ook om zelf signalen te geven die je kind kan waarnemen.

↘ De vader van Bram (6 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) ziet dat Bram steeds sneller en harder tegen zijn rammelbal slaat. Het was als een leuk spel begonnen. Bram had blij verrast gereageerd, iedere keer dat hij de bal raakte. Maar het plezier is verdwenen, hij raakt overprikkeld en gespannen en zijn ademhaling is hoorbaar. Zijn vader gaat naast hem liggen op de mat. Hij praat geruststellend en met sussende woorden. Hij beweegt zijn arm samen met Bram naar de bal, maar steeds in een wat langzamer tempo. Al snel neemt Bram de bewegingssnelheid van zijn vader over, totdat de beweging stopt. 'We hebben samen met de bal gespeeld. Laten we nu even

samen naar een muziekje luisteren. Dan kunnen we weer rustig worden.’

Knuffelspel

Van kleins af aan geniet je kind van knuffelspelletjes. Hij voelt zich veilig als hij tegen je aan ligt, als hij je hartslag hoort en je ademhaling voelt. Je kind voelt zijn en jouw lichaam. Zo kun je samen genieten van elkaars nabijheid en samen ontspannen. Je voelt of je kind ontspannen is of gespannen, blij of boos. Als je dat benoemt, dan help je je kind bij het omgaan met en uiten van gevoelens.

Kijk mij

Als je heel dicht bij je kind bent dat minder ziet en jouw gezicht is verlicht door de zon, of een zaklamp, kijk dan eens waar je kind op reageert: misschien reageert je kind als je lacht met je tanden zichtbaar of als je lippenstift draagt. Misschien is er oogcontact, of kijkt je kind heel geïnteresseerd naar je haargrens, waar veel contrast is tussen de kleur van je haar en je gezicht. Blijf praten met je kind terwijl je je gezicht beweegt, en geniet van elkaar. Het kan zijn dat je kind je gezichtsuitdrukking gaat imiteren. Door in een langzaam tempo je gezichtsuitdrukking te overdrijven, wordt het beter waarneembaar voor je kind.

Elkaar leren kennen

In de speelse omgang tijdens de terugkerende dagelijkse activiteiten zoals in bad gaan, aan- en uitkleden, eten, slapen gaan en wakker worden, leren jullie elkaar steeds beter kennen. Neem de tijd daarvoor, geef je kind de tijd om jou en zijn omgeving en alles wat er zich in voordoet te leren kennen. Gaandeweg en door de herhaling leert je kind de geuren en geluiden herkennen: jouw geur en het geluid van je stem en van je voetstappen, als je al pratend naar hem toe loopt en je kind voorbereidt op wat er gaat gebeuren. Sommige ouders hebben een vast rijmpje, andere een vast liedje om het baden, het eten of het verschonen aan te kondigen.

Stemmenspel

Let eens op als je met je kind praat hoe je stem wisselt in toonhoogte en ritme. Als je met hem praat, lijkt het wel een liedje. Misschien maakt je kind geluiden die je na kunt doen (zie hoofdstuk 'Aansluiten bij het spel van je kind; spiegelen en ondertitelen'). Als je goed luistert dan hoor je dat je kind op jou reageert met geluiden; hij antwoordt als het ware met geluiden op dezelfde hoogte of vult je aan in hoogte en ritme: jullie maken samen muziek!

Later wordt dat samen zingen: kleuterliedjes met steeds weer terugkerende refreinen. Door steeds even te wachten vóór het laatste woord, nodig je je kind uit om het aan te vullen met klanken, melodie of woorden. Zo hebben jullie contact met elkaar.

Contactspel met de handen

Schuif je hand over die van je kind en volg de beweging van zijn hand. Waar beweegt hij naar toe, is hij ontspannen? Schuif dan je hand onder die van je kind en probeer zelf je hand langzaam te bewegen; volgt je kind jouw beweging? Is hij ontspannen? Misschien wordt het wel beurtspel door je beweging te stoppen en af te wachten tot je kind het initiatief neemt om te bewegen.

↘ De moeder van Gerry (5 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) wrijft over zijn linker onderarm. Zijn rechterhand ligt op haar hand. Ze voelt minieme veranderingen in de druk van zijn hand en volgt hem precies; wat meer druk, dan wrijft zij ook met wat meer druk en andersom.

Bewegingsspel

Dansen samen met je kind op jouw of zijn favoriete muziek, stevig in je armen of met een doek of draagzak ondersteund. Voel eens hoe hij zich voegt naar je bewegingen, meebeweegt of laat merken dat het sneller of langzamer moet. Ga na op welke muziek je kind wil bewegen. Sommige kinderen worden enthousiast van popmuziek, andere kinderen genieten van klassieke muziek. Zing liedjes waarbij je bewegingen samen met je kind doet, zoals het liedje ‘Hop, hop, hop paardje in galop.’

Samen met je kind rennen, kruipen, klauteren, springen, glijden, spelen met een bal, het geeft je kind de ervaring van snelheid, van hoogte, van inspanning.

Als je kind ouder en sterker wordt, worden wilde bewegingsspelletjes steeds leuker. Ravotten, stoeien; het lijkt op vechten, met aanvallen en verdedigen. Maar er is een heel belangrijk verschil, je doet elkaar geen pijn.

↘ Lotus gaat steeds harder op haar fiets. Af en toe laat haar moeder haar heel even los. Spannend en ook leuk! Hoe harder ze trapt, hoe meer de wind door haar haren gaat. En de druk van haar moeders hand wordt lichter en lichter.

↘ Arjan (2 jaar, slechtziend) zit op de rug van zijn vader die tegen een duin omhoog kruipt. Hij houdt zich stevig vast aan zijn vaders nek en hoort en voelt de ademhaling van zijn vader. Bovenaan gaat hij vlug tussen de benen van zijn vader zitten en glijden ze weer naar beneden. Arjan kraait van plezier. Het spel gaat door totdat zijn vader uitgeput raakt. Tijd voor een ijsje.

In het contactspel ontwikkelt je kind niet alleen een gevoel van basisveiligheid en vertrouwen, ook wordt de basis gelegd voor verschillende cognitieve processen zoals het begrijpen van actie-reactie en het begrip van permanentie: personen, voorwerpen blijven bestaan ook al zie, hoor of voel je ze even niet.

Actie-reactie

De eerste keer vindt je kind het misschien spannend als je langzaam met je vingers over zijn lijfje loopt en dan in zijn nek kriebelt, maar als hij het spelletje kent en weet wat er gaat gebeuren, dan is pret gegarandeerd. Hij heeft dat door herhaling geleerd. Zodra hij de woorden 'Er komt een muisje aangelopen...' hoort, wacht hij in spanning en met plezier op het kriebelmoment.

↘ Cemal geniet van het samen muziek maken en zingen van bekende liedjes. Zijn moeder zingt: 'Leef alsof het je laatste dag is...' Bij het refrein zet ze in: 'en ga, ga...', waarna ze wacht op de reactie van Cemal: 'a, a, a, a.' Hij strijkt met zijn hand over de snaren van de gitaar en geniet van het geluid.

Verstopspelletjes

Bij jonge kinderen kun je een doek over het gezicht van je kind of over jouw gezicht leggen, dan stil wachten tot de doek wordt weggetrokken. Als beloning volgt de enthousiaste begroeting. Door zulke 'Kiekeboe'-spelletjes leert je kind dat je blijft bestaan ook al hoort, voelt en ziet hij je niet. Dat geldt ook voor voorwerpen die je verstopt. Bovendien leert je kind omgaan met emoties; spanning als je 'verdwijnt' waarna de blijdschap des te groter is als je weer tevoorschijn komt. Bij Kiekeboe ben je maar even weg voor je kind. Als je kind wat langer alleen kan zijn en zich veilig kan voelen dan vervangt verstoppertje het Kiekeboe-spel. En niets is zo leuk als elkaar knuffelen zodra je elkaar weer gevonden hebt. 'Ahmed, Ahmed waar ben je nou? Ik kan je niet vinden... Oh gelukkig, daar zit je achter het gordijn. Ik heb je gelukkig weer gevonden.'

Kortom

- Met contactspel kun je elkaar heel goed aanvoelen en leren ouder en kind elkaars gedrag begrijpen.
- Het is spel waarbij jullie alle twee genieten.
- Tijdens contactspel doet je kind belangrijke ervaringen op, zoals het beseft dat mensen blijven bestaan ook al kun je ze niet horen, zien of voelen.
- Kinderen leren hun eigen en andermans gevoelens herkennen.
- Het spel staat aan de basis van belangrijke emotionele en cognitieve ontwikkelingen.

**Welk soort spel
speelt mijn kind?
Spelen met
zintuigen**

Welk soort spel speelt mijn kind?

Spelen met zintuigen

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

Zintuiglijk spel is spel waarbij de lichamelijke beleving centraal staat. Dit spel is niet afhankelijk van leeftijd of van niveau van functioneren. Het is spel waarbij het kind tot rust komt en waar het erg van kan genieten. Door woorden te gebruiken die aangeven wat je kind ervaart, verrijk je zijn wereld.

De poorten naar de wereld

De zintuigen zijn de poorten naar de wereld; via je zintuigen leer je jezelf en de wereld kennen. Vanuit verschillende zintuigen worden de prikkels in de hersenen samengevoegd tot een waarneming: de ronde oranje vorm met een bobbelig huidje, een frisse geur en een typische bittere smaak van de schil. Je kind draait de bal rond, bekijkt de vorm en kleur, voelt de structuur, en het gewicht, ruikt en proeft: een sinaasappel!

Bij het spel staat het beleven van de lichamelijke sensaties op de voorgrond. Iedereen kent wel het beeld van een kind dat gelukkig spettert in het bad, met de handen door het zand, de boontjes of het schuim wrijft, speelt met licht-donker verschillen, en het beeld van een kind dat opgaat in wiegen en schommelen.

Zintuiglijk spel kan op alle leeftijden en alle niveaus van functioneren. Het gaat om spel waarbij aandacht is voor waarnemen wat je ziet, voelt, hoort, ruikt en proeft, maar ook wat je voelt in je lijf als je van houding verandert.

Zelfs als de nadruk ligt op een specifiek zintuig, dan nog zijn er verschillende zintuigen betrokken. Je evenwichtszintuig bijvoorbeeld wordt gestimuleerd als je gewiegd wordt, als je op een hobbelpaard zit en het wordt ook gestimuleerd als je zo hoog en hard mogelijk schommelt. Maar als je je kind wiegt dan voelt hij ook je omhelzing, hoort hij je stem en ziet hij je gezicht. Als je kind schommelt, voelt hij

de wind, ziet hij je gestalte die kleiner en groter wordt en hoort hij het geluid harder en zachter worden.

Als je kind niet zelf actief zintuiglijke prikkels opzoekt, kan het genieten van een massage. En bedenk maar eens welke ervaringen een tochtje buiten oplevert: de wind voelen en de zon, de regen voelen en horen tikken op het dak van de schuur, de herfst of de lente ruiken, de geur van de auto's en de bakker, de geluiden horen van de trein en de vogels.

Als je kind ouder is, gaat het actief materialen in en om huis en uit de natuur gebruiken in dat zintuiglijke spel. Het gaat bij dit soort spel dus niet om het leren sorteren op vorm en structuur. Het gaat om genieten van datgene wat je voelt, niet alleen met je handen, maar bijvoorbeeld ook met je voeten. Het gaat niet om het vinden van een figuurtje of voorwerp op een visuele zoekplaat, maar om genieten van kleuren en licht-donker verschillen. Het gaat niet om het onderscheiden en herkennen van geluiden, maar om het genieten van geluid en muziek. En dat geldt ook voor het genieten van verschillende smaken en substanties, houdingen en geuren.

Kinderen met een visuele beperking

Meer nog dan bij andere kinderen heeft het zintuiglijke spel een grote aantrekkingskracht op kinderen met een visuele beperking. Zij kunnen hier enorm van genieten en ermee tot rust komen. Het is een spelsoort die op alle niveaus van functioneren interessant is: voor kinderen met een visuele beperking en ook voor kinderen met een visuele-en-verstandelijke beperking.

Kinderen met een visuele beperking zijn meesters in zintuiglijk spel. Waar voelen, horen, ruiken en proeven wat weggedrukt zijn in onze visuele samenleving, leren kinderen met een visuele beperking ons de waarde van deze spelsoort.

Welke woorden gebruik je?

In onze taal zijn er heel veel woorden om te beschrijven wat je ziet. Maar het is soms zoeken naar woorden om uit te drukken wat je voelt, hoort, ruikt en proeft. Dit kan van je vragen dat je actief je woordenschat gaat uitbreiden en leren gebruiken.

Voor voelen heb je bijvoorbeeld de woorden: zacht, glad, ruw, ribbelig,

korrelig, vet, glibberig, harig, stoppelig, bobbelig, koel, warm, koud, hard.

Voor geluiden kun je de volgende woorden gebruiken: hard, zacht, schel, donker, hoog, laag, dof, sprankelend.

Voor geuren kun je woorden gebruiken als: zoet, ziltig, fris, muntig, fruitig, kruidig, dennenachtig, rokerig, gronderig, metalig, bloemig, zoet, nootachtig, houtachtig, muf, bijtend.

Voor smaken heb je de woorden zoet, zout, bitter en zuur maar je kunt variëren in licht zoet tot mierzoet, licht zout tot bremzout. En vergeet dan niet te beschrijven hoe het voelt als je het in je mond stopt en er op kauwt: knapperig, zacht, taai...

Afweer

Niet alle kinderen vinden het prettig om zand, meel of voedsel aan te raken. Ze schrikken van het ongevormde materiaal en lijken een voorkeur voor duidelijke stevige voorwerpen te hebben. Sommige kinderen lijken overgevoelig of juist ongevoelig voor bepaalde prikkels. Door tactiele overgevoeligheid zal het contact met bepaalde tastprikkelers als onprettig worden ervaren. Meestal zijn het zachte materialen. Om kinderen een soortgelijk spel als met zand te kunnen laten ervaren kunnen ongekookte bonen, rijst, macaroni of schelpjes worden gebruikt.

Overgevoeligheid of ongevoeligheid kan zich ook voordoen bij geluiden, visuele prikkels of geuren.

↘ Vroeger vond Fabienne het niet prettig om met haar handen de lijm aan te raken. Heel voorzichtig probeerde ze het met haar vingertoppen; het voelde steeds prettiger. Nog steeds moet ze altijd even wennen, maar daarna is het juist fijn om met haar hele handen door de lijm te wrijven.

↘ Gerry (5 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) ligt op een mat in de tuin. De boom zorgt voor schaduw en zonplekken die zachtjes heen en weer bewegen in de wind. De mat heeft verschillende texturen en geluiden. Soms ligt Gerry stil en ondergaat hij de sensaties van zon en wind. Dan gaat hij met voeten en handen afwisselend over de verschillende vlakken

van de mat. Zijn vader benoemt: ‘Het kraakt onder je voet: kraak, kraak. En hier is het lekker zacht aan je hand, en daar koel en glad, en weer zacht, en weer glad.’

↘ Anna (2,5 jaar, blind) staat bij de tuindeur, steeds opnieuw stapt ze van de kamer de tuin in, en weer terug. Het lijkt wat stereotiep, maar de afwisseling van de warmte en de schaduw van de kamer naar het licht en de frisse lucht van de tuin, de afwisseling van de geluiden van huis en de vogelgeluiden van de tuin; het is een hele tijd een fascinerende ervaring.

↘ Cemal heeft een doos vol sponzen, tast-ringen, bijt-speeltjes, touwtjes en kwastjes voor zich op tafel. Zijn moeder houdt de doos vast en Cemal pakt steeds opnieuw iets uit de doos. Hij onderzoekt het met handen en mond, hij knijpt erin, bijt erin,

draait het rond. Ieder voorwerp voelt anders aan zijn handen en mond; ruw, glad, zacht, wollig, stevig. Zijn moeder benoemt wat hij doet, hoe het aanvoelt en wat Cemal erbij voelt. Als hij het voorwerp genoeg heeft onderzocht, gooit hij het op de grond. Dan pakt hij het volgende om er lekker van te genieten. Zijn moeder doet Cemal een scrubhandschoentje aan zijn hand en wrijft met haar hand over de hand van Cemal en zachtjes over zijn arm. 'Dat is een beetje ruw, zo over je arm. Heen en weer, heen en weer.' Cemal gaat even mee in de beweging en trekt dan de handschoen van zijn hand. 'Niet te lang, want dan is het niet fijn meer', zegt zijn moeder. 'Zullen we hem nog aan je andere hand doen?' vraagt zijn moeder. Cemal stemt toe met een klein geluidje en een toegestoken hand.

↘ Wat is er prettiger dan zo hard mogelijk schommelen? De zon die op je gezicht schijnt als je uit de schaduw van de boom komt, de stem van je moeder die dichterbij en verder weg klinkt, en de beweging van je lijf naar voren en omhoog en naar achter en omlaag en weer omhoog. Lotus geniet ervan.

Kortom

- Bij zintuiglijk spel staat de beleving van horen, zien, tasten, proeven, ruiken, evenwichts- en houdingservaringen voorop.
- Het gaat om het plezier van de ervaringen.
- Kinderen komen vaak tot rust door dit soort spel.
- Gebruik woorden tijdens het ondertitelen die uitdrukking geven aan de verschillende sensaties en aan de gevoelens die ermee samengaan.

**Welk soort spel
speelt mijn kind?
Spelen met
voorwerpen**

Welk soort spel speelt mijn kind?

Spelen met voorwerpen

Wat kun je in dit hoofdstuk lezen?

De ontwikkeling van het spelen met voorwerpen verloopt in eenzelfde volgorde als die van andere kinderen maar door het (gedeeltelijk) ontbreken van het zien in combinatie met mogelijk andere beperkingen, verloopt de ontwikkeling wat langzamer en kan het spel er anders uitzien. Met hetzelfde speelgoed kan op verschillende manieren gespeeld worden. Hoe kinderen spelen, is afhankelijk van hun mogelijkheden en vooral van hun interesse; van wat ze leuk vinden.

De spelontwikkeling met voorwerpen in vogelvlucht

Jonge baby's kijken al na een paar weken geconcentreerd naar de speeltjes in de wieg of de box. Soms raken ze deze toevallig aan. Als ze ongeveer tien weken oud zijn, spelen ze met hun handjes en stoppen die in hun mond. Dan gaan ze ook gericht reiken en later ook tikken tegen het speelgoed. Het tikken krijgt steeds meer een speels karakter en ontwikkelt zich tot grijpen, knijpen, zwaaien, gooien. Deze manier van spelen ontwikkelt zich weer verder: voorwerpen worden met elkaar in verband gebracht, het kind gaat in- en uithalen, stapelen en bouwen. Daarna komt het spelen met voorwerpen op de bijpassende manier. Vervolgens ontstaat beginnend fantasiespel dat zich in de peuter- en kleuterjaren ontwikkelt tot uitgebreid fantasiespel.

Kinderen met een visuele beperking

Kinderen met een visuele beperking maken in principe dezelfde ontwikkeling door, maar door het (gedeeltelijk) wegvallen van het zien ontwikkelen ze zich langzamer. Het kind krijgt geen of minder visuele prikkels die hem uitlokken om te gaan spelen en kan minder goed imiteren wat anderen doen. Het heeft dus meer tijd nodig om door te kijken, te luisteren, te voelen en te ruiken zijn wereld en zijn speelgoed te verkennen en begrijpen. De fase waarin spelenderwijs alles met

hand en mond wordt onderzocht (tasten, likken, tikken, gooien), duurt daardoor langer. Vaak gebruiken ze niet alleen hun handen en hun mond maar ook hun voeten en hun hele lijfje. Deze manier van spelen blijft eigenlijk altijd onderdeel van hun spel. Niet alleen hebben ze meer tijd nodig om speelgoed te verkennen, dit soort spel (tast, klankeffect!) blijft voor hen heel aantrekkelijk. Hun spel kan er daardoor anders uitzien dan dat van leeftijdgenootjes.

Met hetzelfde speelgoed kun je op verschillende manieren spelen

Je kunt met een puzzelstukje ergens op tikken, je kunt het in en uit een doosje halen, je kunt er een toren mee bouwen, je kunt er een puzzel mee afmaken en het kan een autootje zijn waar je zogenaamd mee gaat rijden. Kinderen bepalen zelf hoe ze met speelgoed spelen. Dat is afhankelijk van hun ontwikkelingsniveau en vooral van wat hen plezier geeft.

De spelontwikkeling verloopt in fasen; in een vaste volgorde. Het tempo van die ontwikkeling is bij elk kind anders. Volg de spelvoorkeur van je kind en kijk niet hoe andere kinderen van zijn leeftijd spelen. Het gaat om plezier, niet om goed of fout, of om leeftijdsniveau. Als hij geniet van het tikken met blokjes op allerlei verschillende voorwerpen, dring dan niet aan om er mee te gaan bouwen. Je kunt uiteraard wel een spelsuggestie doen maar laat het initiatief bij hem. Aandringen werkt averechts als hij daar nog niet voor open staat. Volg zijn tempo, geniet mee.

De fase van onderzoeken en verkennen

Heel jonge kinderen zijn vooral aan het onderzoeken en verkennen: ze pakken speelgoed en voorwerpen vast, stoppen ze in hun mond, knijpen er in, zwaaien ermee, tikken, gooien ze weg. Het onderzoeken krijgt steeds meer een speels karakter: tikken, knijpen, gooien omdat het leuk is.

Opvallend gekleurde en glimmende voorwerpen die prettig aanvoelen en ruiken zijn interessant maar ook knisperende voorwerpen en speelgoed met geluidjes. Veel kinderen onderzoeken en tasten ook met hun voeten, dan is het prettig om ook met blote voeten te spelen.

↘ Wat er allemaal niet te ontdekken valt als je speelt met zand en water. De emmer wordt steeds zwaarder als er meer water in komt. Je moet hem dan met twee handen vasthouden om hem te kunnen tillen. En als je hem leeggooit op de zanderige grond is de emmer weer licht. Je voeten staan nu in een zanderige modderplas.

Tips

- Kleur, contrast, geluid, geur, tast. Voor slechtziende kinderen kun je bij de speelgoedkeuze rekening houden met goed contrast en heldere kleuren. Voor blinde kinderen zijn geluid en (interessante en/of mooie) klanken erg belangrijk. Voor alle kinderen geldt dat speelgoed prettig moet ruiken en aanvoelen.
- Het speelgoed naar je kind toebrengen. Waar andere kinderen reiken en grijpen naar voorwerpen die ze zien, zul je bij jouw kind de voorwerpen onder zijn aandacht moeten brengen. Als ouder moet je dus meer moeite doen om je kind in contact te brengen met (mogelijk voor jouw kind) interessant speelgoed. Je kunt glinsterend speelgoed, speelgoed met geluidseffect of knuffeldieren en lapjes dicht bij de handen van het kind leggen of in zijn handen geven maar nog beter is om ze zodanig neer te leggen of te bevestigen - bijvoorbeeld aan een trapeze - dat ze in beweging komen zodra je kind er met zijn bewegende handen of voeten toevallig mee in aanraking komt.
- Speelgoed (terug) vinden. Het spelen stopt wanneer speelgoed zoekraakt. Het is fijn als je kind het speelgoed steeds terug kan vinden doordat het in de box, speelring of speelhoek een vaste plek heeft. Favoriet speelgoed kan ook bevestigd worden aan een stoel of aan een speelschort. Door een opstaande rand op een tafel of speeltafeltje, door zuignappen of klittenband voorkom je dat speelgoed wegschuift of wegrolt.
- Aangepaste veilige omgeving. In het hoofdstuk 'Waar speelt je kind' beschreven we hoe bepalend de omgeving is waar een kind met een visuele beperking speelt. We beschreven hoe kinderen zich veilig kunnen voelen, en hoe ze overzicht, stimulatie en soms steun nodig hebben om te kunnen spelen. Een heel bijzondere aangepaste omgeving is de 'Little room' van Lilly Nielsen. Kinderen kunnen zich er veilig in voelen, en het stimuleert het onderzoeken doordat iedere actie van het kind een reactie oplevert.

De Little room van Lilly Nielsen is een klein huisje dat aan drie zijden en ook aan de bovenkant gesloten is. De bovenkant is van plexiglas. In het kleine huisje kan het kind liggen en is het afgeschermd van afleidende prikkels uit de omgeving. De binnenwanden zijn bekleed met verschillende materialen. Je kunt er enkele voorwerpen in hangen die voor het kind interessant zijn, die visueel aantrekkelijk zijn, prettig ruiken of voelen of die geluid maken. Elke minimale ongerichte beweging van het kind heeft effect. Het kind zal deze respons als een beloning ervaren en zich daardoor aangespoord voelen om de beweging te herhalen. Zie www.activelearningspace.org

In het hoofdstuk ‘Het spel van kinderen met een visuele beperking’ beschreven we hoe speelgoed en materialen vaak op een andere manier gebruikt worden. Je kind heeft vaak meer tijd nodig om speelgoed te ontdekken en ook soms om te wennen aan nieuw speelgoed. Het zal vaker herhalend spel laten zien om de mogelijkheden van het speelgoed te onderzoeken.

Tips

- Niet te veel speelgoed tegelijk geven. Zo kan je kind overzicht houden en kan het een goed beeld krijgen van hoe voorwerpen en speelgoed eruitzien, voelen, klinken en ruiken.
- De tijd geven om speelgoed te verkennen. Als je kind de voorwerpen goed kent, kan hij ermee spelen.
- Onbekend is in het begin onbemind. Soms duurt het even voordat je kind met een onbekend speeltje wil spelen. Als je kind een onbekend voorwerp of speelgoed niet wil aanraken, maar wegduwt, of verstart, dring dan niet aan. Benoem wat je denkt dat hij voelt: ‘dit is nieuw..., dit ken je nog niet, dit voelt raar (of te zacht, te hard, glibberig)..., daar moet je even aan wennen...’ Geef hem de tijd en help hem om er in kleine stapjes aan te wennen.
- Voorkeur voor speelgoed. Zodra je kind een beeld heeft van het speelgoed gaat het voorkeuren ontwikkelen en gaat het op zoek naar interessant speelgoed als het er even niet is.

De fase van op alles tikken, uit en in, open en dicht

Als kinderen speelgoed/voorwerpen voldoende hebben onderzocht, kunnen voorwerpen met elkaar in verband worden gebracht.

Op alles tikken

Je kind kan dit spel eindeloos herhalen want het klinkt interessant en elk voorwerp klinkt weer anders.

Kinderen ontdekken meestal zelf hoe de verschillende oppervlakken anders klinken. Je kunt als ouders ook een voorzetje geven door zelf mee te tikken op hetzelfde oppervlak of juist op een heel ander oppervlak. Tik in een ander ritme en wacht af of je kind het overneemt. Zo kan er beurtspel ontstaan.

Uit en in

In deze fase geniet je kind van het leeghalen en later vullen van kasten, dozen en mandjes.

Tips

- Je kunt het nog leuker en verrassender maken door iets onbekends tussen de gebruikelijke spullen te stoppen. Bijvoorbeeld een balletje tussen de knijpers in het mandje.
- Het uithalen van kastjes, lades en dozen geeft rommel want kinderen in deze fase kunnen nog niet alles terug stoppen zonder jouw hulp. Daar kun je wel eens moedeloos van worden. Maar het is een fase die voorbijgaat, en dan komt de fase van het in doen.
- Kinderen vinden het niet alleen leuk om knuffels of voorwerpen in dozen te doen maar ook om zelf in een doos of onder de tafel te gaan zitten. Indoen wordt nog leuker als het gepaard gaat met geluid bijvoorbeeld wanneer een blokje in een blik of doos gegooid wordt.

↘ Cemal speelt met een plastic bak waarop klittenband met gekleurde doppen in verschillende maten en kleuren is bevestigd. Iedere keer als hij een van de gekleurde doppen van het klittenband trekt maakt dat een interessant geluid. Zijn moeder houdt de plastic bak vast. Zodra Cemal een dop heeft losgetrokken, doet hij hem in de bak. Zijn moeder begeleidt dat met enthousiast commentaar. 'De zijkant van de groene dop is ribbelig en de bovenkant is glad... En daar is het klittenband, zacht en warm... Nu hard trekken... en krrrrr, zo gaat hij los.... Dan kan de dop in de bak..., daar is het scherpe randje en los.... Wat een grappig geluid.' Cemal stopt pas als alle doppen in de bak zijn verdwenen. Hij zucht tevreden en daarna begint hij het liefst weer van voren af aan.

Open en dicht

De beweging van een deur die open en dicht gaat, voelt prettig, het maakt een interessant geluid en de lichtinval verandert steeds. Het is bovendien spannend want je stapt van de ene in de andere ruimte en weer terug.

Veel kinderen kunnen lang spelen met kastdeuren en kamerdeuren. Natuurlijk zit daar een grens aan, zeker als er gevaar is dat vingers tussen de deuren komen. Een wand met deurtjes is heel spannend, vooral wanneer je achter elk deurtje een ander voorwerp of knuffel verstopt.

De fase waarin speelgoed op de 'gewone' manier wordt gebruikt

Als kinderen voorwerpen goed onderzocht hebben en begrijpen waarvoor ze bedoeld zijn, gaan ze in hun spel voorwerpen en speelgoed op de bijpassende manier gebruiken. Met een autootje wordt gereden maar er hoort nog geen verhaal bij van een autoreis, met een pollepel wordt in de pan geroerd maar het is nog niet om een 'alsof' maaltijd te maken en met blokken wordt gebouwd.

Echte gebruiksvoorwerpen, keukengerei bijvoorbeeld, zijn favoriet. Miniatuurspeelgoed wordt vaak niet direct herkend en is ook moeilijker om te hanteren.

Tips

- Uitleggen: door je kind zoveel mogelijk bij dagelijkse activiteiten te betrekken, door spelenderwijs en aansluitend bij zijn interesse uit te leggen en te laten ervaren hoe de dingen werken, wordt zijn kennis van de wereld groter: hoe roer je met een pollepel in de pan? Hoe werkt een theepot? Wanneer komt er water uit het tuitje? Hoe gebruik je een stoffer en blik?
- Benoemen: door uit te leggen en voorwerpen een naam te geven, kan je kind deze gemakkelijker onthouden en ze daardoor beter in zijn spel opnemen.
- Bouwen: veel kinderen bouwen eerst horizontaal; een doosje wordt gevuld met blokken totdat alles goed past. Daarna komt het bouwen in de hoogte: met grote vastklikkende blokken of met Duplo.

- Magneetblokken zijn fijn omdat een bouwwerk dan niet omvalt. Met gladde blokken een torentje bouwen, is lastig maar het daarna samen omgooien is een heel leuke beloning.
- Grote hanteerbare blokken: Duplo is aantrekkelijker dan Lego voor kinderen met een visuele beperking, ook als ze wat ouder zijn. Duplo stapelt gemakkelijk, de onderdelen zoals ramen, deuren, poppetjes en dieren zijn goed te onderscheiden en te hanteren.
- Van echt naar miniatuur: kinderen met een visuele beperking hebben vaak langere tijd plezier in spelen met echte gebruiksvoorwerpen. Pas als het miniatuurspeelgoed herkend wordt als een weergave van de echte voorwerpen (bijvoorbeeld van de echte pannen naar de kleine pannetjes uit de speelgoedkeuken) kan het geleidelijk worden ingezet.

↘ Lotus speelt met de ballenbaan. Bovenin gaat de bal op de baan. Ze meet met haar arm de afstand tussen waar ze bal los gaat laten en het eindpunt van de ballenbaan. Daarna laat ze met haar rechterhand de bal los en houdt ze haar linkerhand bij het eindpunt. Ze hoort het geluid van de rollende bal. Het gaat te snel om de beweging met haar hand te volgen maar met haar linkerhand vangt ze hem bij het eindpunt op.

↘ Ilse (2 jaar, slechtziend en een verstandelijke beperking) geniet enorm van spelen met een pan of kopje en het roeren van de lepel en de 'mjam mjam' geluiden van moeder. Door haar motorische beperking kan zij dit zelf niet uitvoeren, maar zij schatert als ze dit samen doen.

Fantasiespel

Nadat kinderen een tijd speelgoed gebruikt hebben op de 'gewone' manier, kan fantasiespel ontstaan: met de pollepel wordt geroerd in de pan, want er zit 'alsof'-soep in en papa krijgt een hapje. Met blokken wordt de school gebouwd.

Fantasiespel is belangrijk voor de emotionele ontwikkeling: via hun spel laten kinderen zien wat ze hebben meegemaakt en wat ze daar bij voelden. Zo verwerken ze wat ze meemaken. Het kan gaan om

alledaagse ervaringen zoals naar school gaan, boodschappen doen, eten dat niet of juist wel lekker was, maar ook om spannende gebeurtenissen zoals van de stoel vallen, zwemles, onweer of naar de dokter gaan. Kinderen met een visuele beperking kunnen veel indrukwekkende gebeurtenissen meemaken. Door deze ervaringen steeds weer uit te spelen en erover te praten, kunnen ze deze verwerken en een plekje geven. Fantasiespel is ook belangrijk voor de sociale ontwikkeling; door het uitspelen van fantasieverhalen leert het kind zich in een ander te verplaatsen.

Jonge kinderen kunnen fantasie en werkelijkheid nog niet goed onderscheiden en daardoor bang worden van hun eigen fantasie. Zij kunnen echter – door even om zich heen te kijken - nagaan of iets echt is of niet. Zeer slechtzinnige en blinde kinderen kunnen dat niet en het kan voorkomen dat ze uit angst de realiteit niet loslaten en fantasiespel gaan vermijden.

Juist door fantasiespel te stimuleren en te benoemen dat het alsof is en niet echt, leren kinderen fantasie en werkelijkheid te scheiden.

Tips

- **Speelgoed.** Niet alle kinderen hebben (veel) speelgoed nodig om tot fantasiespel te komen. Een pan is genoeg om ‘alsof’ te koken en met een vrachtwagen is je kind de chauffeur die al het zand opruimt. Soms komt er zelfs geen speelgoed aan te pas en vertelt je kind een lang fantasieverhaal (een ‘hoorspel’), bijvoorbeeld over naar oma gaan, met alleen een zacht lapje in zijn handen dat net zo voelt als oma’s trui.
- **Zwijgend spelen.** Sommige kinderen zeggen weinig en hebben ook weinig expressie op hun gezicht, waardoor het niet altijd goed te zien is dat ze zwijgend ‘alsof’ spelen. Je kind heeft misschien een autootje in zijn handen terwijl hij een fantasieverhaal in zijn hoofd heeft over op reis gaan. Of hij wiegt met zijn bovenlijf omdat hij doet alsof hij op de schommel van de speeltuin zit. Probeer als ouder te ondertitelen wat je denkt dat je kind in zijn hoofd speelt. ‘Het lijkt wel de schommel van de speeltuin?’ En wacht dan even zijn reactie af. Misschien zit je er helemaal naast, misschien beaamt je kind het en vertelt hij er wat over.

↘ Lotus heeft voldoende aan de rinkelbel om zich de situatie in de klas voor te stellen. Ze speelt dat de bel gaat en dat het pauze is.

- Hoorspel. Als je kind zonder speelgoed speelt, kun je een voorstel doen om er een voorwerp bij te gebruiken. Bijvoorbeeld schoenen met hakken om hoorbaar mee te kunnen rondlopen of een geurende shampoo om de haren van de pop mee te wassen, maar dring niet aan. Misschien speelt je kind liever hoorspel omdat het uitvoeren van handelingen hem te veel onderbreekt in zijn verhaal.

- Monsters en enge dieren. Kinderen spelen graag over monsters, boeven of enge dieren. Als kinderen goed om zich heen kunnen kijken, kunnen ze vaststellen dat wat ze spelen gelukkig ‘alsof’ is en niet echt. Kinderen met een visuele beperking kunnen bang worden tijdens hun fantasiespel (het voelt als werkelijkheid) en daarom stoppen met spelen. Het is goed om dan het gevoel te verwoorden: ‘Dat is best eng zoals die tijger gromt...!’ En te zeggen dat het niet echt is maar fantasie: ‘Het is niet echt hè... we doen alsof, het is maar nep...’
- Je kind helpen. Als je merkt dat het spel van je kind vertraagt omdat hij moeite heeft met het hanteren van kleine onderdelen, bijvoorbeeld met de knoopjes van een poppentruitje, help hem dan even, dan kan hij weer doorspelen.

↘ Pim (5 jaar, blind) heeft drie Playmobil-popjes in zijn ene hand en een vierde in zijn andere. Zwijgend tikt hij al een tijd lang met de popjes tegen zijn wangen. Het ziet er wonderlijk uit. Zijn moeder vraagt hem wat hij doet met de popjes. Dan blijkt dat ieder popje een andere naam heeft. Pim weet ze feilloos uit elkaar te houden. Het zijn vier vrienden die veel met elkaar meemaken. Ze gaan naar school, zitten in de kring, doen werkjes, spelen samen in de pauze. Hij fantaseert erover in zijn hoofd, zonder dat het is af te lezen in zijn gedrag.

Pim zit in de bak met constructiemateriaal. Hij draait een knop met schroefdraad in een gat op een lange lat. Terwijl hij daarmee bezig is, zegt hij dat het lijkt op het draaien van het zadel op de hometrainer. Hij tilt de lat op (als de vleugel van een vliegtuig) en - terwijl hij de schroef heen en weer blijft draaien - komt er een heel verhaal over de vliegende hometrainer die van alles beleeft.

↘ Lotus heeft de laarsjes aan van haar moeder. Zittend op een draaikruk speelt ze ‘juf Joyce’. De kinderen zitten ‘alsof’ in de kring en de juf vertelt wat ze vandaag gaan doen. In de pauze gaan de kinderen naar buiten. Als de bel gaat (Lotus vraagt aan haar moeder om een bel), moeten ze weer naar binnen.

Daarna is het al gauw weer pauze en gaat weer de bel... Het is een soort 'hoorspel'; Lotus komt niet van haar kruk af. Door de laarsjes en de draaikruk komt ze in haar rol als juf. Het speelgoedbelletje ondersteunt haar spel en maakt het nog leuker.

Kortom

- De spelontwikkeling van slechtziende en blinde kinderen verloopt als die van andere kinderen. Maar door het (gedeeltelijk) ontbreken van het zien is het tempo wat lager en kan het spel er anders uitzien.
- Met hetzelfde speelgoed kan op verschillende manieren gespeeld worden. Hoe kinderen spelen, is afhankelijk van hun ontwikkelingsniveau en vooral van hun interesse; van wat ze leuk vinden.
- Blinde en slechtziende kinderen hebben meer tijd en uitleg nodig om voorwerpen en speelgoed te verkennen voordat ze er mee kunnen spelen. Ze hebben ook minder mogelijkheden om handelingen en spel van andere kinderen te observeren en te imiteren.
- Vergelijk het spel van je kind dus niet met dat van leeftijdgenootjes. Het gaat om plezier, niet om goed of fout en niet om niveau.
- Fantasiespel is belangrijk voor de emotionele verwerking van wat kinderen meemaken. Bij blinde en zeer slechtziende kinderen kan fantasiespel er anders uit zien en zij kunnen wat angst ervaren. Ondertitel ook het gevoel en benoem dat het 'doe-alsof-spel' is.

Nawoord

Samen spelen, is samen plezier hebben. Je kind speelt misschien op een manier die er anders uitziet, maar het spel is zeker niet minder van kwaliteit. Door samen te spelen en je kind goed te volgen, leer je wat lastig is voor hem, wat interessant spel is en hoe je hem het beste kunt ondersteunen. Bijvoorbeeld door de omgeving veilig en overzichtelijk te maken, door aanwezig te zijn en betrokken. Door tijd te geven om alle mogelijkheden van het spelmateriaal te onderzoeken. Als je samen speelt, ben je dicht bij elkaar en voelt je kind jou aan en jij hem. Je kind voelt zich begrepen als je zijn spel en gevoelens volgt en verwoordt. Jullie kunnen zo de aandacht delen voor hetzelfde. Er zijn zoveel verschillende manieren om met elkaar te spelen: contactspel, spel waarbij je geniet van zintuigelijke ervaringen, spel zonder voorwerpen en met voorwerpen. Hoe je kind speelt is afhankelijk van zijn ontwikkelingsniveau en vooral van wat hij leuk vindt. Het geeft niet als het speelgoed wordt gebruikt op een andere manier, er is geen goed of fout tijdens het spelen. Het is zo fijn als je kind merkt dat hij tijdens het spel het initiatief heeft. Het helpt hem om zelfstandiger te worden en te vertrouwen op zijn mogelijkheden.

Als ouder is het fijn om te merken waar jullie allebei plezier aan beleven en tijdens het spelen te genieten van de band die je voelt; van het contact tussen jou en je kind.

Verder lezen?

Yolanda Moleman, Ellen van den Broek, Ans van Eijden (2009).
'Spelontwikkeling en spelbegeleiding van slechtziende en blinde kinderen.' Koninklijke Visio, Huizen.

www.eduvip.nl/onderwerp/themas/het-jonge-blinde-kind/

Ellen van den Broek, Ans van Eijden, Paula Sterkenburg (2021).
'Ondersteuning op maat voor ouders van visueel beperkt kind.'
Tijdschrift Vroeg.

Dankwoord

De kinderen Cemal, Fabienne en Lotus en hun moeders die te zien zijn op de foto's, willen we hartelijk danken. De foto's illustreren hoe fijn het is om te spelen en samen te spelen met ouders die hen daarin ondersteunen en bevestigen.

Onze klankbordgroep willen we bedanken voor het kritisch meelezen en voor hun waardevolle adviezen. Deze groep bestond uit de moeders van de kinderen op de foto's: Stephanie van Beek, Cemile Ciblak en Baukje van der Veen en uit collega's van Bartiméus en Koninklijke Visio: Francien Dekker-van der Sande, Paula Dekkers-Verbon, Nel Doornbos, Marja Knegt, Yolanda Moleman en Liduin van Schaik.

Dank aan de leescommissie van Bartiméus, bestaande uit Bernardien Marskamp-van Apelo, Marian Rohaan en Marianne Pietersen voor hun waardevolle feedback.

Extra dank aan Yolanda Moleman die vanaf het begin bij de opzet en bij het schrijven van dit boek betrokken is geweest. We hebben veel gebruik gemaakt van het boek 'Spelontwikkeling en spelbegeleiding van slechtziende en blinde kinderen' (Huizen, 2009) dat Ellen van den Broek en Ans van Eijden samen met Yolanda schreven. Dit boek, hun gezamenlijke gedachtengoed, is een weerslag van ruim 25 jaar ervaring met en studie van spel en spelbegeleiding van kinderen met een visuele beperking.

Ten slotte willen we de fotografen Edwin Donders en Marcel Prins bedanken en Ton Wolswijk van Metropolis voor de bewerking van de foto's.

Wij hopen dat ouders en opvoeders van kinderen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking nog enthousiaster zullen worden over het spel van hun kinderen, dat ze met nog meer plezier hun spel zullen ondersteunen en met hen samen spelen.

Amsterdam, Doorn, 2023
Ans van Eijden
Ellen van den Broek
Paula Sterkenburg

Over de auteurs

Ans van Eijden is kinder- en jeugdpsycholoog en kinderpsychotherapeut (speltherapeut). Ze is inmiddels met pensioen, maar was ruim 25 jaar verbonden aan Koninklijke Visio zowel aan de school als de revalidatie-afdeling en was werkzaam in haar eigen praktijk. Met Ellen van den Broek en Yolanda Moleman ontwikkelde ze de Spelcursus voor ontwikkelingsbegeleiders, leerkrachten en ouders.

Ellen van den Broek is orthopedagoog-generalist. Zij is inmiddels met pensioen, maar was ruim 30 jaar verbonden aan Koninklijke Visio, de laatste 15 jaar als orthopedagoog verbonden aan de vroegbegeleiding van de revalidatie-afdeling. Samen met Yolanda Moleman en Joop Hellendoorn ontwikkelde zij de 'Spel Ontwikkeling Schaal voor blinde en slechtziende kinderen' (2005).

Samen met Yolanda Moleman zijn Ans en Ellen auteurs van 'Spelontwikkeling en spelbegeleiding van slechtziende en blinde kinderen' (Huizen, 2009) dat onder meer in het Engels en Duits vertaald werd. Sinds 2012 zijn zij met Paula Sterkenburg verbonden aan het VIPP-V project (Video Intervention to promote Positive Parenting, aangepast voor ouders van kinderen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking). Binnen dit project werden verschillende publicaties geschreven.

Paula Sterkenburg is bijzonder hoogleraar 'Mensen met een visuele of visuele-en-verstandelijke beperking; sociale relaties & ICT' aan de Vrije Universiteit Amsterdam. De leerstoel is in 2019 ingesteld door Stichting Bartiméus en het Bartiméus Fonds. Ze is gz-psycholoog en orthopedagoog-generalist bij Bartiméus en is de coördinator van de Academische Werkplaats Sociale Relaties en Gehechtheid van Bartiméus - Vrije Universiteit Amsterdam - Ons Tweede Thuis. Ze heeft verschillende toekenningen ontvangen; onder meer de eerste VGN Gehandicaptenzorgprijs, de Han Nakken-prijs, het Fonds NutsOhra & Vilans toekenning, VU EMGO+ Societal Impact Award en de Innovatiefonds Zorgverzekeraars toekenning. Ze is auteur en medeauteur van verschillende boeken, artikelen en (mede)ontwikkelaar van producten zoals apps, serious games, VR- en robot programma's.